

Rapport 2012:49

Västra Boulevarden, Kristianstad

Arkeologisk undersökning 2012

Tony Björk & Lena Nilsson

sydsvensk
arkeologi

Rapport 2012:49

Västra Boulevarden, Kristianstad

Arkeologisk undersökning 2012

Tony Björk & Lena Nilsson

Fornlämningsnr: 93
Västra Boulevarden, Kristianstad
Kristianstads kommun
Skåne län

Sydsvensk Arkeologi AB

Kristianstad

Box 134

291 22 Kristianstad

Telefon (Regionmuseets växel): 044-13 58 00

Malmö

Erlandsrovägen 5

218 45 Vintrie

www.sydsvenskarkeologi.se

© 2012 Sydsvensk Arkeologi AB

Rapport 2012:49

Omslag: Grav 468 under framrensning med järnvägsstationen i bakgrunden. Foto: Tony Björk.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle.

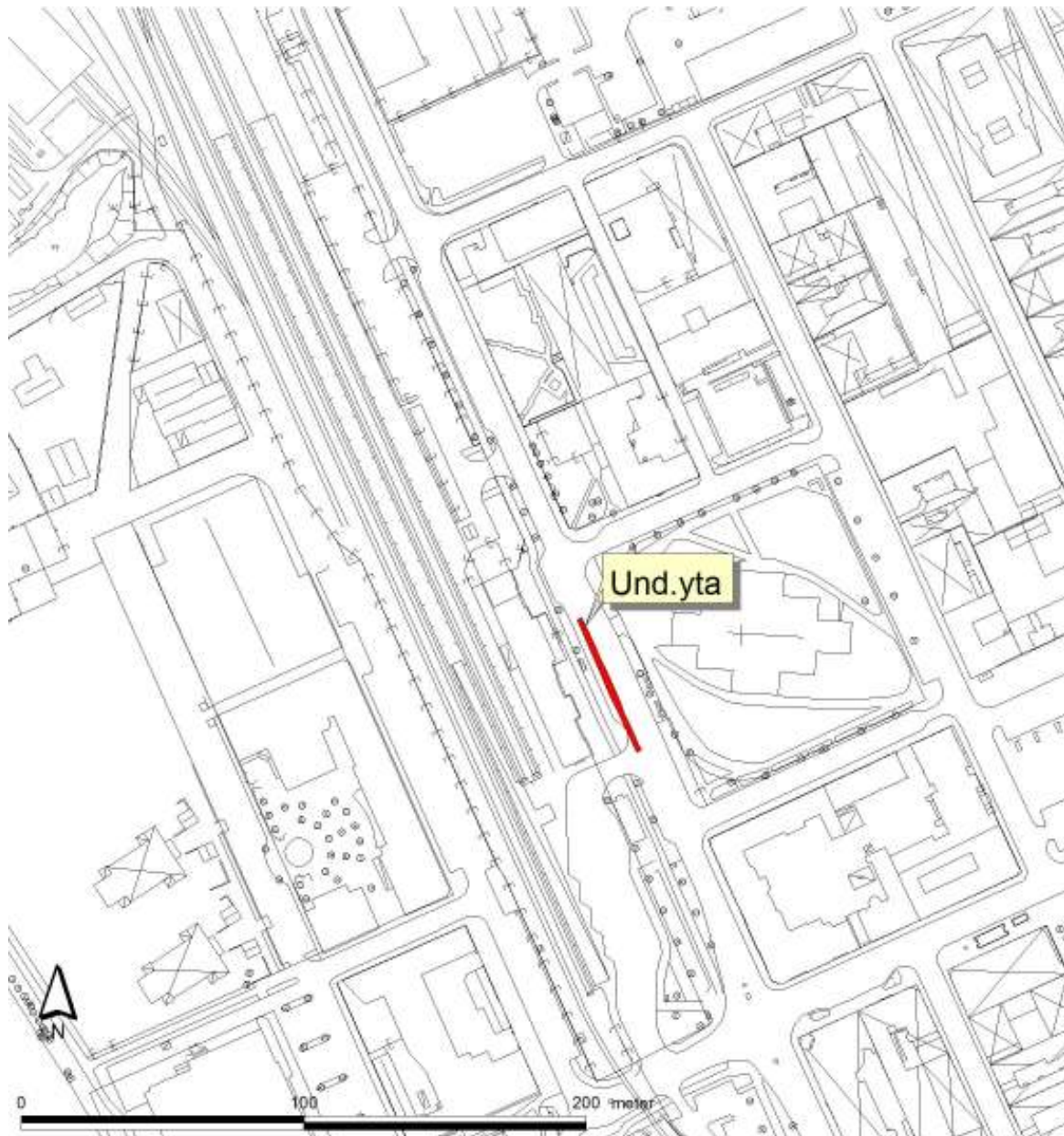
Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	6
Läge, historik och fornlämningsmiljö	6
Målsättning och frågeställningar	7
Metod	8
Undersökningens resultat	9
Begravningsplatsen i kartorna	9
Rumslig spridning, stratigrafi och kronologi	14
Gravarnas orientering, kroppsställningar, konstruktionsdetaljer och föremål	14
Osteologisk analys	21
Metod	21
Resultat	22
Kristianstadbornas livsvillkor under 1600-, 1700- och 1800-talen	28
Hälsotillståndet avspeglat i skelettmaterialet	29
Antikvarisk syntes	38
Referenser	40
Administrativa uppgifter	42
Bilaga 1. Schaktplan, norra delen	43
Bilaga 2. Schaktplan, norra och mellersta delen	44
Bilaga 3. Schaktplan, mellersta och södra delen	45
Bilaga 4, Schaktplan, södra delen	46
Bilaga 5. Gravtabell	47
Bilaga 6. Fyndtabell	50
Bilaga 7. Ålder och kön	51
Bilaga 8. Använda könskriterier	53

Fig. 1 (t.v.). Skånekarta med Kristianstads kommun och Kristianstad markerade.

Fig. 2 (nedan). Karta som visar aktuell del av Kristianstads innerstad och den undersökta ytan. Skala 1:2500.

Sammanfattning

Vid schaktning för VA-ledningar påträffades skelett i gatan Västra Boulevarden, mellan Heliga trefaldighetskyrkan och järnvägsstationen i Kristianstad. Schaktningen var föremål för en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning och skelettfyndet föranledde att denna del av ledningssträckningen blev föremål för en särskild undersökning. Undersökningen utfördes i enlighet med Länsstyrelsen i Skåne län beslut dnr 431-9761-12.

Den undersökta ytan är belägen inom Kristianstad 93 (Kristianstads stadsområde) och ligger i gatan Västra Boulevarden, mitt för järnvägsstationen i Kristianstad. Ytan utgjorde en del av Heliga trefaldighetskyrkans kyrkogård fram till början av 1800-talet.

Undersökningen resulterade i att det konstaterades 104 gravar. Några av dessa låg utanför den yta som skulle schaktas ned för ledningen, några stack endast in till en ringa grad i schaktet och ytterligare några låg på sådant djup att de ligger kvar under den nya ledningen. 81 gravar undersöktes och några av dessa innehöll mer än en individ. Gravarna var från 1600-1800-talen, med merparten från 1614-1748. Gravarna visade på en stor variationsrikedom i orientering, armställningar, kistor och föremål. Några av gravarna innehöll föremål såsom en solja, en hyskahäcka, muskötikulor och små sten- eller keramikikulor. En grav utmärkte sig genom att den innehöll ett tiotal muskötikulor, en dolk och en muskötfinta.

Den osteologiska analysen av materialet visar en sned könsfördelning med en markant övervikt på män. Åldersfördelningen är mer varierad och visar att de flesta åldersgrupperna, barn, tonåringar, yngre och äldre vuxna har begravts på kyrkogården. Många av individerna har hål i tänderna och i vissa fall har det gått så långt som till inflammation i tandrötter och käkben. Några har drabbats av benbrott och ett par har möjligen haft någon form av infektionssjukdom som har lett till att vissa ben har förtjockats. Två individer har varit inbitna rökare vilket slitmärkena på tänderna efter kritpipan vittnar om.

Den största koncentrationen av gravar fanns i ledningsschaktets norra och södra del. Mellanpartiet var låglänt, med en styv lera i botten, och uppfyllt med massor vid något skede. Fyllnadsmassorna innehöll rikligt med tegel, tegelpannor, bruk, enstaka skifferbitar, keramik, kritpipor och djurben. Här fanns också en syllstensrad som sannolikt är rester efter ett hus som syns på en karta från 1854 och på ett foto från 1865.

Bakgrund

Vid schaktning för VA-ledningar m.m. påträffades skelett i gatan Västra Boulevarden, mellan Heliga trefaldighetskyrkan och järnvägsstationen i Kristianstad (Lst dnr 431-1103-12, Carlsson 2012). Schaktningen var föremål för en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning och skelettfyndet föranledde att denna del av ledningssträckningen blev föremål för en särskild undersökning vilken redovisas i denna rapport.

Läge, historik och fornlämningsmiljö

Kristianstad grundades år 1614 på initiativ av den danske kungen Christian IV. Staden ingick som en förstärkning av försvarslinjen mot Sverige. Under Christian IV:s regeringstid anlades också befästningsverk i Halmstad, Laholm och Kristianopol.

Kristianstad fick en strategiskt väl vald placering på Allön, en halvö vid Helgeås sankmarker. Genom staden ville den danska kungamakten åstadkomma ett starkt fäste mot svenska angrepp och ett skydd för de viktiga transportlederna i östra Danmark. I samband med att Kristianstad byggdes överfördes stadsrättigheterna från den av krig hårt drabbade staden Vä och så småningom även från Åhus.

Kristianstad är Nordens första exempel på en konsekvent genomförd renässansstad (Stewenius 1984:105). Kristianstads historiska stadsplan utgörs av ett rektangulärt, regelmässigt gatunät med en kvarters- och tomtindelning omfattande sammanlagt 190 tomter. Det ursprungliga stadsområdet mätte ca 700 x 240 m och omgärdades av en bastionförsedd fästningsvall. (Andersson & Lindbom 1976:38 ff). Fästningen utgjordes av ett så kallat nederländskt vallsystem. För flankeringsförsvaret fanns tio bastioner, en i varje hörn och tre på vardera långsidan (fig. 3). Kristianstad var den första platsen i Norden att förses med denna typ av försvarsanläggning (Stewenius 1984:70 ff).

Det aktuella undersökningsområdet omfattar de delar av Heliga Trefaldighetskyrkans ursprungliga kyrkogård som idag ligger under Västra Boulevarden. Arkeologiska iakttagelser i Kristianstad har inte insamlats systematiskt och få ingrepp har dokumenterats av arkeologisk personal. Någon arkeologisk generalkarta över Kristianstads innerstad finns därför ännu inte. Innan en sådan har färdigställts är det svårt att bedöma bevarandegraden för fornlämningen Kristianstad 93 i sin helhet. En viss svårighet föreligger även i att handlägga ärenden rörande äldre stadsplaner och murar, då det är svårt att göra helt exakta lägesbestämmelser utifrån äldre kartmaterial (Lenntorp 1996). Det aktuella exploa-

teringsområdet utgörs idag i sin helhet av gatumark, vilken delvis täcker Heliga Trefaldighetskyrkans gamla kyrkogård.

Inga tidigare arkeologiska undersökningar finns registrerade inom denna sträcka av Västra Boulevarden (FMIS). Däremot har ett antal mindre undersökningar utförts i närområdet, bland annat inne på själva kyrkogården i öster. År 2001 respektive 2004 genomfördes ledningsdragningar inne på kyrkogården, varvid ett flertal gravar och kulturlager från perioden ca 1630- 1830 påträffades (Pettersson 2009). År 2008 och 2009 utfördes även två arkeologiska förundersökningar norr om kyrkan i samband med nedläggandet av nya ledningar. Vid detta tillfälle påträffades intakta gravar, redeponerade mänskliga kvarlevor samt ett mindre fyndmaterial (Kockum 2008 och Kockum 2009). År 2011, slutligen, genomfördes arkeologisk dokumentation av gravar samt delar av kyrkogårdens bogårdsmur nordöst om kyrkan eftersom dessa skadats av schaktningsarbeten (Carlsson 2012 s. 17f).

Målsättning och frågeställningar

Den särskilda arkeologiska undersökning som redovisas i denna rapport bedömdes i undersökningsplanen kunna bidra med mycket ny, värdefull information om Kristianstad och dess befolknings historia under 1600-, 1700- och 1800-talen (Björk & Carlsson 2012).

Syftet och målsättningen med den särskilda arkeologiska undersökningen var att klargöra fornlämningsituationen inom hela det aktuella undersökningsområdet, i synnerhet de ytor som berördes av den planerade ledningsdragningen. Gravvar med skelett skulle dokumenteras och tillvaratas på ett etiskt godtagbart sätt.

Undersökningen skulle visa i vilken utsträckning det förekommer bevarade gravar under gatan. Den arkeologiska förundersökningen visade att det i snitt förekom ca 1,5 gravar/m² inom undersökningsområdet. Eftersom undersökningsområdet var ca 2 x 50 m stort skulle detta innebära att så pass många som ca 100 gravlagda individer skulle beröras av ingreppen. Detta förutsatte att gravtätheten var lika stor inom hela undersökningsområdet, men ledningsdragningar och sopgropar under 1800-1900-talet har förstört somliga gravar, något som minskade antalet bevarade gravar något.

Frågeställningarna till materialet rör gravarnas sociala dimension. En uttalad frågeställning är att belysa livsvillkoren under den tidiga stadstiden och att fastställa vilka människor dessa gravar representerar. Är det exempelvis vanliga stadsinvånare, såsom handelsmän, köpmän, kvinnor och barn som har begravts

väster om kyrkan, eller är det kanske hantverkare eller andra kroppsarbetande människor, såsom soldater? Av denna anledning föreslogs en mindre och riktad osteologisk analys efter avslutat fältarbete. Den osteologiska analysen har haft fokus på hälsotillstånd och fokuserat på förslitningar och sjukliga förändringar som kan bero på hårt kroppsarbete samt eventuella trauman, t.ex. med koppling till de dansk-svenska konflikterna som pågick fr.a. under 1600-talet.

Metod

Det aktuella undersökningsområdet uppgick i sin totala omfattning till en ca 50 x 2 m stor remsa (100 m²) av ett totalt sett 6 m brett, upp till 3,5 m djupt och 330 m långt VA-schakt som grävdes under arkeologiskt överinseende (arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning, Carlsson 2012b).

Det första steget i undersökningen var att, med hjälp av en grävmaskin, gräva ur fyllningen i det äldre ledningsschakt som löpte i nord-sydlig riktning i den centrala delen av det redan öppnade och ca 6 m breda schaktet. Då denna fyllning var urgrävd kunde profilen i det äldre ledningsschaktet rensas upp, så att nedgrävningar för några gravar kunde skönjas. Detta underlättade att påbörja undersökning av enskilda gravar och att successivt få grepp om övriga gravnedgrävningar. Generellt sett var det mycket svårt att se de enskilda gravnedgrävningarna i det omgrävda kyrkogårdslagret. Oftast blev gravarnas begränsningar tydliga först när kista eller skelett påträffades.

Gravarna undersöktes med spade ned till den nivå där kista och/eller skelett kunde skönjas. Därefter rensades de fram med skärslev. Gravarna dokumenterades på enskilda blanketter där det gjordes en skalenlig ritning i 1:10 eller 1:20 av nedgrävning alternativt kista och skelettets läge, samt eventuella stratigrafiska förhållanden. Varje grav fotodokumenterades med ett eller flera digitala foton. Ett uttalat mål var att bygga upp en relativ kronologi mellan de olika gravnedgrävningarna, som kan användas till en stratigrafisk matris. Syftet med matrisen är att visa gravarnas relativa kronologi.

Det fyndmaterial som påträffades samlades in och knöts till gravar, övriga anläggningar och lager. Samtliga påträffade konstruktioner mättes in med hjälp av RTK/totalstation.

Ärendets brådskande karaktär, samtidigt som den aktuella undersökningsytan bestod av ett smalt stråk begränsat av branta schaktkanter, ledde till att det inte gick att bemanna med alltför stor arbetsstyrka samtidigt som takten måste forceras. Antagande inför undersökningen var att en arkeolog kan undersöka

och dokumentera tre skelett om dagen. Bemanningen sattes till 5 arkeologer under 8 fältdagar. Det visade sig vara en snålt tilltagen kompromiss. Det gick att genomföra arbetet med en tät bemanning, men samtidigt blev tempot extremt forcerat.

Undersökningens resultat

I korthet kan undersökningen kvantifieras med att det undersöktes 81 gravar som innehöll kvarlevor av 87 individer. Totalt dokumenterades 104 gravar. Några gravar låg utanför undersökningssytan och kommer att ligga kvar under el-, tele- och optokablar. Några gravar kommer att ligga kvar intakta, in situ, under den nya vattenledningen.

Innan en närmare beskrivning och tolkning av gravarna ska vi först se vad det skriftliga källmaterialet har att förtälja om den undersökta ytan.

Begravningsplatsen i kartorna

Kartmaterialet från Kristianstads tidiga stadstid visar tydligt att under den tidiga stadstiden sträckte sig Heliga trefaldighetskyrkans begravningsplats i väster ut på bastionen Sjælland (se t.ex. Andersson 1964, Bojs 1996, Friström 1996 och Lindhagen u.å.). Ett kartöverlägg som visar en sekvens av kyrktomtens utbredning från 1614 till 1854 visar att den kan delas in i två kronologiska faser. Kartöverlägg från historiska kartor skall inte tas som exakta i den bemärkelsen att alla avstånd stämmer fullständigt. Det äldre kartmaterialet har i olika grad en mängd fel i avstånd, vinklar och proportioner, som inte är lätta att översätta exakt till den kvalitet som dagens digitala mätteknik har. Bland annat har bastion Sjælland olika vinklar på olika kartor och det är ibland svårt att avgöra om det är bastionens inre begränsning, vallen eller en väg innanför som markerats. Kyrkobyggnadens storlek och placering är också felaktig i en del fall. Trots detta går det tydligt att konstatera att från stadens grundläggning 1614 till åtminstone 1678 gick gravplatsen ut i en spets ca 35 m längre västerut än den begränsning kyrktomten har idag. Om hela denna yta utnyttjades för gravläggningar är dock oklart. Kartan från 1645 (fig. 3) är den som visar bäst överensstämmelse med den yta där det faktiskt konstaterades gravar vid den aktuella undersökningen. Denna utbredning hade kyrkogården som längst till och med 1748. Från 1748 finns två kartor som visar både en utbredning ända ut på bastionen respektive med ett in-draget läge (Bojs 1996 fig. s. 33, Lindhagen u.å.: omslagsbild). På kartorna från 1748 och fram till 1854 har kyrkogårdens västra begränsning flyttats 34 respektive 30 m längre österut (fig. 5-6). Det är dock viktigt att komma ihåg att proportionerna

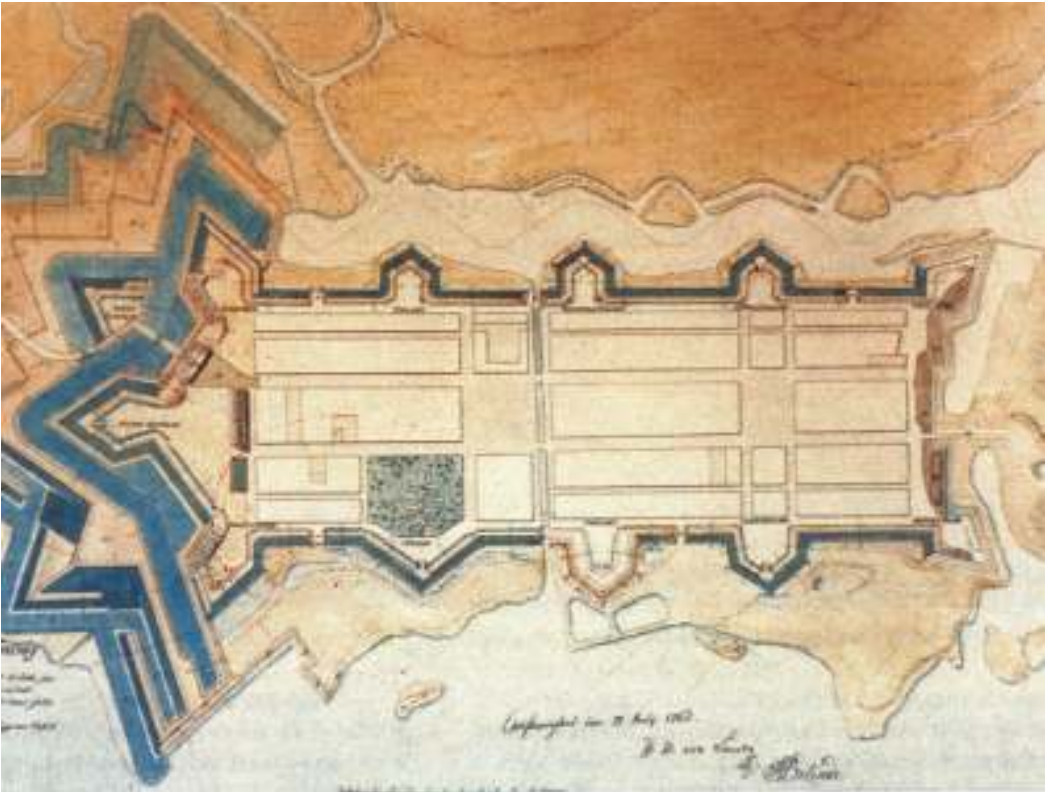
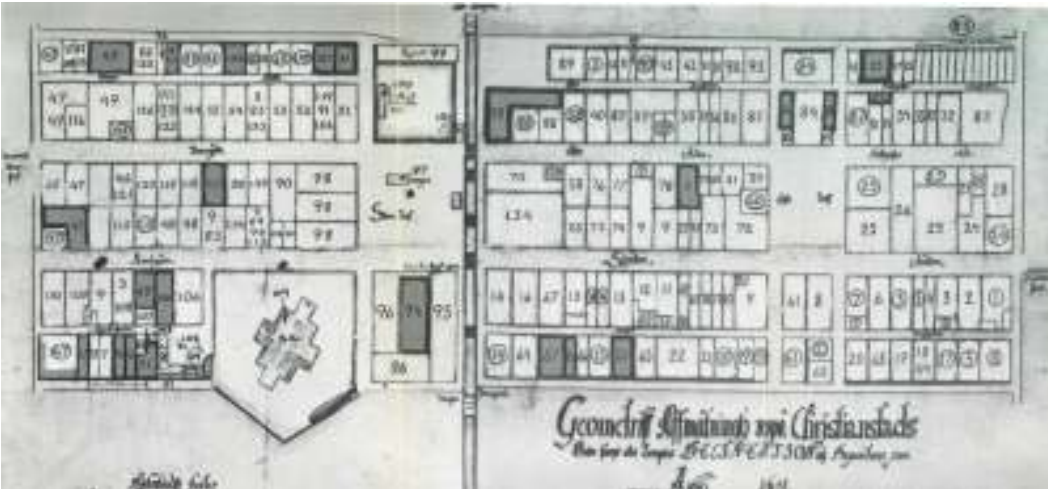
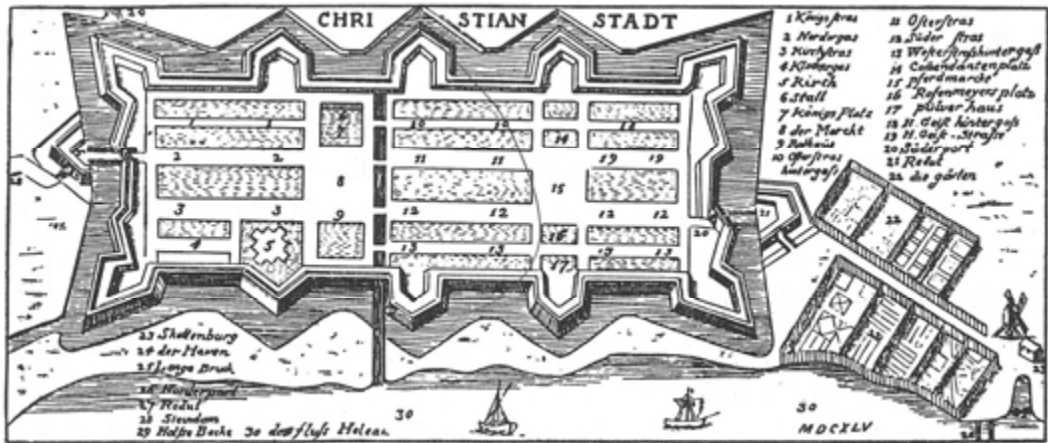

Fig. 3 – 5. Kartor över Kristianstad 1645, 1671 och 1767. Notera att norr är åt vänster i bilderna.

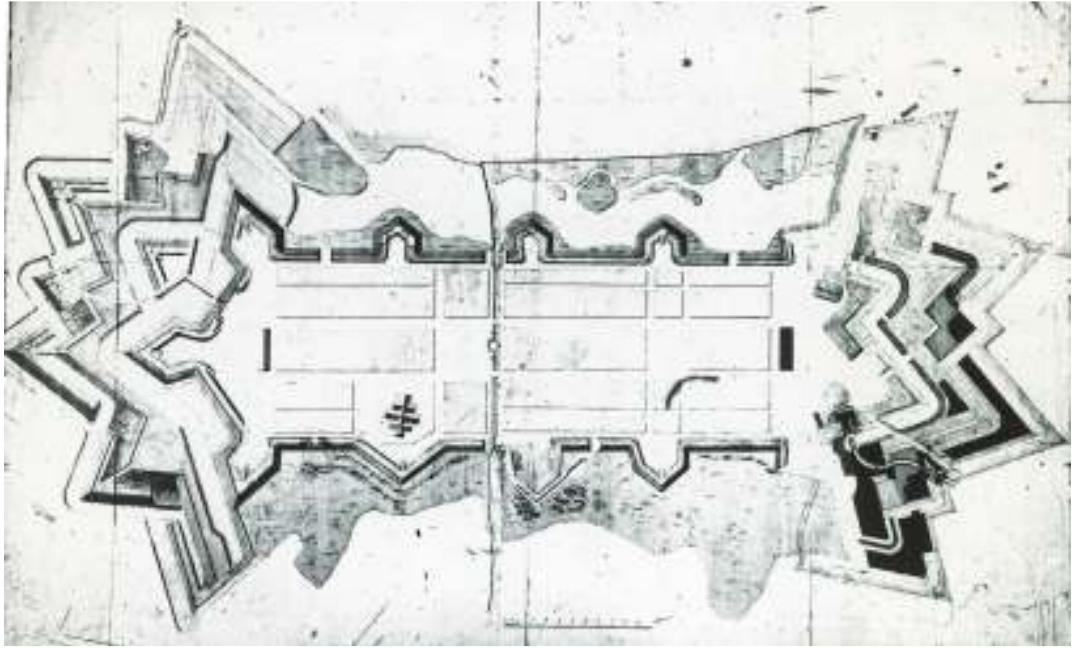

Fig. 6 (ovan). Karta över Kristianstad 1786. Norr är åt vänster i bild. Fig. 7 (nedan). Kristianstad år 1854.

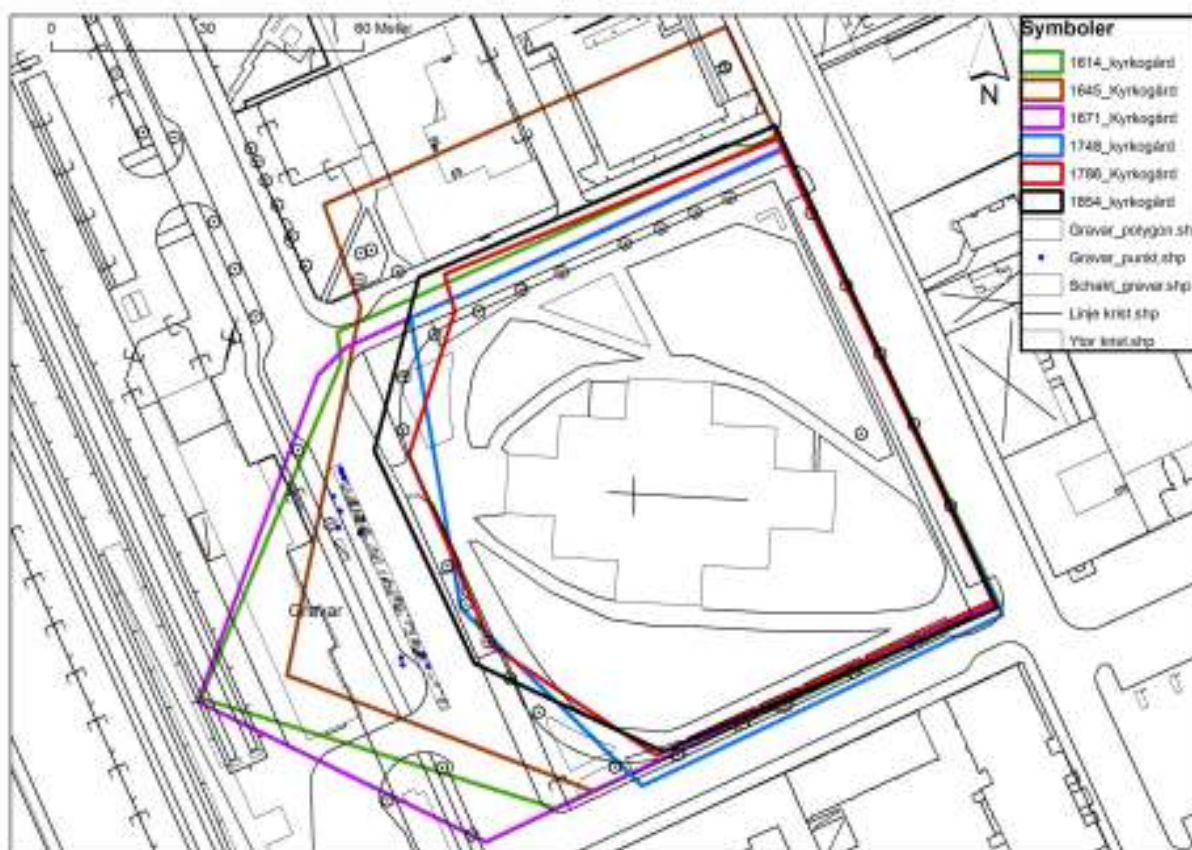
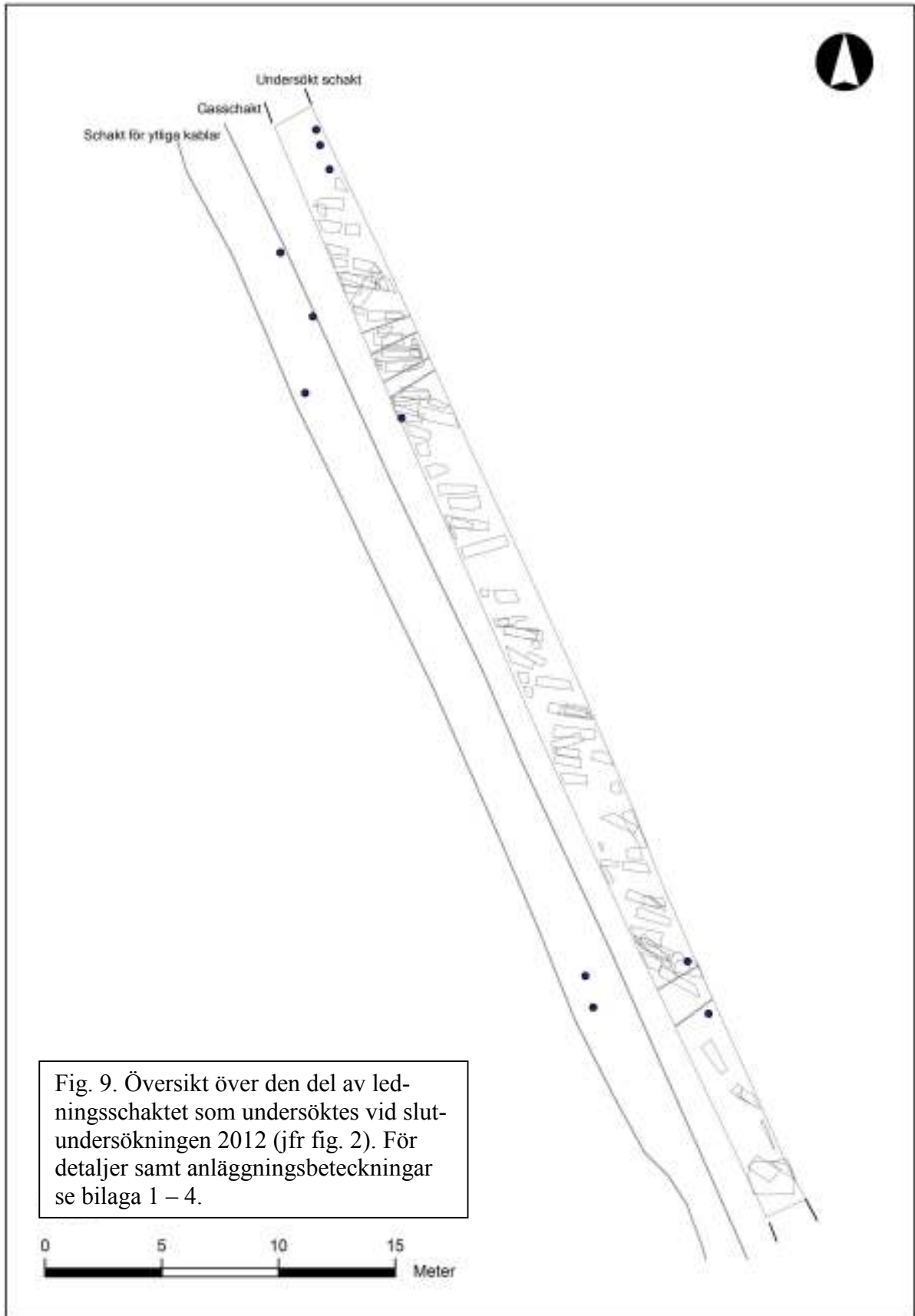

Fig. 8. Överlägg med begravningsplatsens utbredning vid olika tidpunkter. Från mitten av 1700-talet sker uppenbart en radikal minskning av begravningsplatsens västra del, även om kartorna inte sammanfaller särskilt bra med dagens karta.

inte stämmer. I förhållande till försvarsverken ser det snarare ut som om förskjutning är 20-22 m. Detta får konsekvenser för tolkningen av kronologin bland de gravar som undersöktes, vilket vi får anledning att återkomma till (fig. 8).

Denna genomgång av en liten del av stadens rikhaltiga kartmaterial visar att den undersökta delen av Heliga trefaldighetskyrkans begravningsplats möjligtvis innefattat den allra västligaste remsan av den yta som utnyttjades mellan 1748 och 1840, med tanke på att de yngsta gravarnas nord-sydliga orientering sammanfaller med riktningen för kyrkogårdens västra begränsning under denna tid. Kartöverläggen visar indirekt att det är rimligt att anta att merparten av de undersökta gravarna härrör från tidsperioden 1614 – 1748.

På 1830-talet påbörjades arbetet med en ny kyrkogård utanför det dåvarande stadsområdet. Den nya kyrkogården, som anlades i två etapper, har fått de något förvillande namnen Gamla och Nya kyrkogården (Rosenberg 2010). Den Gamla kyrkogården togs i bruk år 1840 och skall alltså inte förväxlas med den ursprungliga kyrkogården vid Heliga trefaldighetskyrkan. Kyrkogården kring Trefaldighetskyrkan bör ha slutat användas i samband med att Gamla kyrkogården tas i bruk (1839-40) eller strax därefter. Kristianstads stadsplan genomgick stora förändringar

under loppet av 1800-talet och bl. a. revs de gamla befästningarna. Det skapades ett nytt gatunät utanför det gamla stadsområdet och ovanpå ruinerna av de gamla stadsmurarna och bastionerna. En karta från 1854 illustrerar tydligt ett tidigt skede av raseringen av bastionerna i södra delen av staden samt den nya *Gamla kyrkogården* söder om det gamla stadsområdet (fig. 7). Efter 1865 hamnade de gravar som nu undersökts under gatubeläggning för Västra Boulevarden och järnvägsstationen.

Rumslig spridning, stratigrafi och kronologi

Gravarna i Västra Boulevarden påträffades mitt för Heliga trefaldighetskyrkan, längs en sträcka av 50 m i det ungefär nordväst-sydost orienterade ledningsschaktet (fig. 9 samt bilaga 1-5). Den största koncentrationen av gravar fanns i ledningsschaktets norra och södra del. Här påträffades de ytligaste gravarna från ett djup av endast 0,5 m under dagens vägbana. Mellanpartiet var låglänt, med en styv lera i botten, och uppfyllt med massor vid något skede (AG 244). Fyllnadsmassorna innehöll rikligt med tegel, tegelpannor, bruk, enstaka skifferbitar, keramik, kritpipor och djurben. Här fanns också en syllstensrad som sannolikt är rester efter ett hus som syns på kartan från 1854 och på ett foto från 1865. Under fyllnadsmassorna (AG 244) framkom gravar på ett djup av ca 1,3 m. Alltså betydligt djupare ned än de ytligast gravarna i schaktets norra och södra del.

Gravarna i den norra och södra delen av schaktet hade också flest stratigrafiska nivåer, med upp till fem över/underliggande relaterade gravar i en följd. Det antyder att den centrala delen av schaktet efter en uppfyllnad till största delen användes för andra ändamål än begravingar. Just här fanns också byggnadsrester i form av några grundstenar samt belägg i kartor och foton för en byggnad åtminstone under mitten av 1800-talet. Byggnaden kan ha haft ett äldre ursprung eller en föregångare på samma plats, med beaktande av den betydligt lägre gravtätheten i detta parti. Samtidigt kan det inte uteslutas att den lägre gravtätheten beror på att grundförhållandena gjort det svårt att gräva för gravar här t.e.x. under perioder med högt vattenstånd.

Gravarnas orientering, kroppsställningar, konstruktionsdetaljer och föremål

Orienteringen av gravarna varierade högst påtagligt. Det går dock i huvudsak att dela in gravfältet i två övergripande kronologiska skikt. Generellt sett var det en tydlig tendens att de ytligaste gravarna var orienterade i en nordväst-sydostlig riktning, med individernas huvuden åt nordväst. Några av dem var dessutom nedgrävda genom ett tunt lager som antas motsvara nivån

Fig. 10. Undersökning pågår. Det centrala, urtömda gasledningsschaktet fungerade utmärkt som plattform att arbeta från. I förgrunden rensar Helén Lilja fram grav 555. Foto åt söder, Tony Björk.

för AG 244 (denna observation gjordes för grav 409 och 746). Övriga gravar hade generellt sett en väst-östlig riktning med individernas huvuden åt väster. De antas representera ett äldre skikt i begravningsplatsens användning. Detta överensstämmer väl med den stratigrafiska matrisen, där det är tydligt att gravarna med nord-sydlig orientering tillhör det sista skedet i begravningsplatsens användning (jfr fig. 11 och bilaga 1-4).

Variationer i gravarnas orientering syns på en mer detaljerad nivå tydligt i en handfull gravar. Grav 262 var en nord-sydligt orienterad grav, där individen hade lagts med huvudet åt söder. Grav 417, 538 och 551 tillhör de grovt sett väst-östligt orienterade gravarna, med den skillnaden att individerna hade lagts med huvudena åt öster (bilaga 1-5).

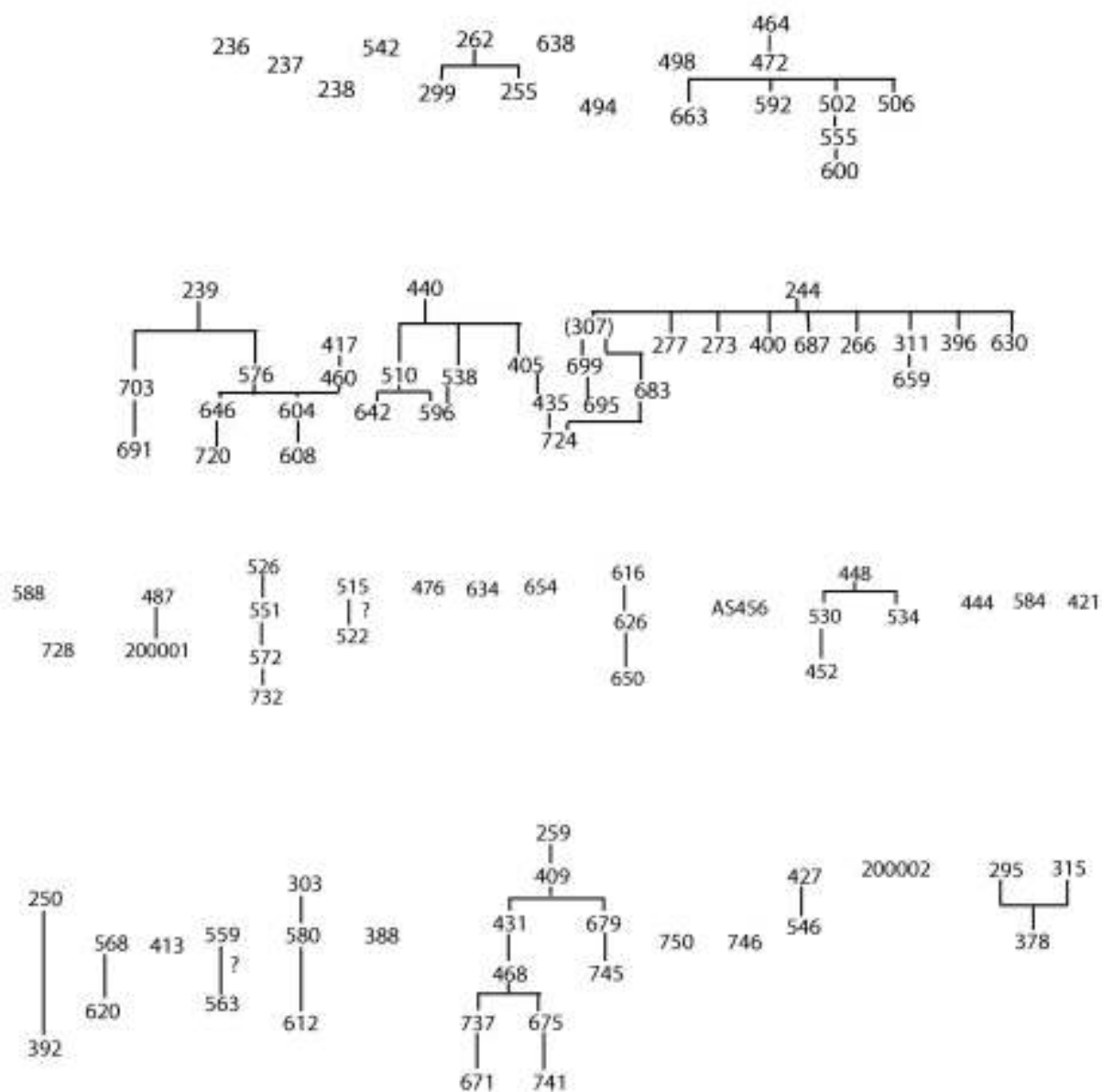

Fig. 11. Relationsmatris över gravar, inklusive ledningsschakt och andra anläggningar i den undersökta delen av Västra Boulevarden, Kristianstad 2012. Schaktet i figuren är delat i fyra delar med den nordliga delen längst upp. Upprättad av Christer Carlsson, Sydsvensk Arkeologi AB.

Fig. 12. Grav 431- en man som dog i 39-50 års ålder och begravdes på rygg med armarna utmed sidorna, i en rektangulär kista. Notera det gamla gasledningsschaktet som förstört kraniet. Fotot har norr åt höger. Foto Ylva Wickberg.

Överlag låg individerna på rygg, i de flesta fall i tydligt urskiljbara kistor (kistfärgningar och kistnitar/spikar). Ett stort antal av gravarna var mer eller mindre skadade av det gamla gasledningsschaktet från 1930-talet (fig. 12-13). I två gravar hade individerna lagts i avvikande kroppsställningar. Det rör sig om grav 448, där ett barn hade lagts i hocker i en kista, och i grav 444 där en kvinna hade lagts på mage, vilandes huvudet på högerarmen. I den sistnämnda gick det inte att urskilja några rester efter kista (se även kapitlet *Hälsotillståndet avspeglat i skelettmaterialet* samt fig. 41 och 42).

Kisthandtag eller andra dekorationer på kistorna var ovanliga. Det påträffades endast ett kisthandtag i den av tidigare ledningsschakt skadade graven 642 (bilaga 6).

Fig. 13. Gravarna 530 och 534, kapade av det gamla gas-schaktet. Foto åt öster, Ylva Wickberg.

Fig. 14. Grav 580 innehöll kvarlevor av ett barn i 10 - 12-års ålder, samt ett kranium av en vuxen man från en äldre, söndergrävd grav. Foto åt norr, Ylva Wickberg.

Fig. 15. Del av kakelugn ornerad med växtrankor. Fnr 19.

Fig. 16. Golvtegel från AG 244, Fnr 18.

Det stora utfyllnadslagret/gropen AG 244 undersöktes till en mindre del. Här påträffades bl.a. en mängd yngre rödgodskera-mik, kritpipor, kakelugnsdelar, golvtegel, tegel och en varu-plomb av bly (fig. 15-16, bilaga 6). Sekundärdeponerat material i form av tegelfragment, keramik eller glas påträffades även i varierande grad i så gott som samtliga gravnedgrävningar. Föremål som säkert kunde knytas till specifika gravar påträffades endast i några få fall. Det rör sig om fem gravar som redovisas från norr till söder.

I grav 646 fanns en rund keramikkula vid nedersta delen av in-dividens vänstra överarm (fig. 17). Ytterligare tre, likadana ke-ramikkulor påträffades vid rensning i det omrörda kyrkogårds-lagret, men ingen av dem kunde knytas till en enskild grav (fig. 18). I grav 307 låg en sölja av mässing eller brons med rest av en läderrem vid individens vänstra vadben (fig. 19). I grav 634

Fig. 17. Keramikgubba i grav 646, vid individens vänstra arm-båge. Fnr 2. Foto Tony Björk.

Fig. 18. Tre keramikgubbor från den mellersta delen av kyrko-Gårdslagret. Fnr 3 – 5.

Fig. 19. Sölja i grav 307, vid individens vänstra vadben. Fnr 6. Fotot har norr uppåt i bild. Foto Tony Björk.

Fig. 20. Grav 634 med fyndet av ett litet tennlock markerat. Fotot har norr uppåt i bild. Foto Ylva Wickberg.

Fig. 21. Föremålen i grav 468: en musköt-flinta, en dolk av järn, 12 muskötgubbor och ett 20-tal gjuttappar av bly. Fnr 8 - 10 (se även fig. 22 och bil 6).

påträffades ett litet lock (2,4 x 1,0 cm) av tenn i gravens fotände. Lockets närmare funktion är okänd (fig. 20). I grav 448 låg en häkta-hyska av mässing eller brons på individens nyckelben/hals (bilaga 6). I grav 468 påträffades en muskötflinta, en dolk av järn och 12 muskötgubbor av bly samt ett antal gjuttappar. Föremålen låg samlade mellan individens lårben på ett sätt som gör att det är troligt att de legat tillsammans i en behållare som en väska eller påse (fig. 21 och 22).

Fig. 22. Grav 468 med skelettet efter en man som dog vid 30-35 års ålder. Fynden som påträffades mellan den dödes lårben finns redovisade i texten ovan samt fig. 21 och bilaga 6. Foto åt nordväst, Ylva Wickberg.

Osteologisk analys

Den arkeologiska undersökningen omfattade endast en mindre del av kyrkogården, som använts från 1614 till 1840, och därför kan de begravda inte anses vara representativa för hela Kristianstads befolkning under den här tiden. Den osteologiska analysen har framför allt inriktats på ålder- och könsbedömning samt hälstotillståndet, som baserats på skador och sjukliga förändringar på ben och tänder. De flesta sjukdomar sätter inga spår i skelettet och därför har uppgifter från skriftliga källor (Persson 1996) översiktligt använts som komplement och jämförelse i tolkningen av det osteologiska resultatet. Om inget annat anges är foton nedan av Lena Nilsson.

Metod

Åldersbedömning

Åldersbedömningen har i huvudsak baserats på tandframbrottet (Ubelaker 1989), sammanväxningen av de långa rörbenens ledändar med skaftet (Gray 1973) samt utseendet på pubissymfyisen (Krogman 1962). I ett fåtal fall har barns ålder bedömts utifrån mått på en del av nackbenet *pars basilaris*, enligt (Redfield 1970).

Könsbedömning

Könsbedömningen har utgått från könskriterier på bäckenbenet och kraniet samt underkäken (Acsadi & Nemeskeri 1970; Ferembach m fl 1979; Sjøvold 1988). Bäckenet är det benslag som har de mest tillförlitliga könskaraktärerna och i detta material har formen på inskärningen mellan tarmben och sittben (*incisura ischiadica major*) och pubisvinkeln använts. De sekundära könskriterierna på kraniet som har använts är utseendet på området över näsroten (*glabella*) och ögonhålans övre kant (*margo supraorbitalis*) samt storleken på upphöjningen på nackbenets utsida (*protuberantia occipitalis externa*). På underkäken har formen på hakan (*mentum*) och vinkeln på bakre delen av käken (*angulus mandibulae*) utgjort kriterier för könsbedömningen. I förekommande fall har även den transversella diametern på överarmens och lårbenets ledkula använts (Krogman 1962, Acsadi & Nemeskeri 1970).

Kroppslängd

Kroppslängden har beräknats utifrån den maximala längden på lårbenet (Sjøvold 1990).

Databas

Skelettmaterialet har registrerats i en Access-databas, men på grund av tidsbegränsningen vid analysen har uppgifterna i vissa fall rationaliserats. När det gäller hand- och fotrötter har dessa bara angetts i antal per sida och revbenen har endast noterats att de finns. Vid analysen har endast längd- och breddmått tagits på överarmsben och lårben hos vuxna individer samt längdmått (diapysen) på extremitetsbenen hos barn.

Resultat

Skeletten är mycket välbevarade och endast ett fåtal är vittrade. Antalet undersökta skelett uppgår till 85 och av dessa var 27 intakta eller nästan intakta (Bilaga 7). I 13 av gravarna återfanns endast benen från bäckenet till och med fötterna och i 16 bara kraniet till och med bäckenet. I åtta av gravarna bestod skeletten av mittpartiet, dvs bålen, bäckenet och några av extremitetsbenen, i ytterligare åtta gravar återfanns endast kraniet och en underkäke eller en arm samt i tre gravar bara fötter. Tio av skeletten bestod endast av sken- och /eller vadben+fötter. De ofullständiga skeletten låg i gravar som skars av antingen nya och gamla schaktkanter som grävts i samband med årets nedläggning av vatten- och avloppsrör och gamla ledningsdragning från 1800- och 1900-talet samt gamla gravnedgrävningar från kyrkogårdens användningstid på 16-1800-talet då man grävde nya gravar som förstörde de gamla.

Åldersfördelning

Individerna har indelats i olika åldersgrupper (tabell 1) som visar att de flesta åldersgrupperna finns representerade. Det är endast spädbarn och äldre vuxna som saknas.

Tabell 1. Åldersfördelning

Åldersgrupp	Antal individer
Infans I 0-6,5 år	1
Infans II 7-13,5 år	8
Juvenilis 14-19,5 år	3
Adultus 20-39,5 år	23
Maturus 40-59,5 år	14
Senilis 60-	-
Barn	2
Tonåring	1
Vuxen	33

Åldersfördelningen visar att en majoritet av individerna dog i vuxen ålder mellan 20 och 60 år. Orsaken till den höga andelen individer i gruppen ”Vuxen” hör ihop med antalet ofullständiga skelett och att dessa saknar användbara ålderskriterier.

Fig. 23. Kraftig tandstenspålagring på framtänder, m fl tänder i underkäken hos en vuxen man. Grav 620. Fig. 24. Kraftigt kariesangrepp på kronan av en kindtand.

Könsfördelning

Könsfördelningen visar att endast fyra av de femtio könsbedömda individerna var kvinnor och således var 46 män (Bilaga 8). Denna övervikt på män kan troligtvis förklaras av att Kristianstad anlades 1614 som en garnisonstad befolkad med många militärer, hantverkare och handelsmän.

Kroppslängd

Det har varit möjligt att beräkna kroppslängden på 29 individer, 27 män och två kvinnor. Samtliga beräkningar utom en baseras på maximala längden av lårbenet. Kroppslängden på en av kvinnorna har beräknats utifrån maximala längden på överarmsbenet. Den genomsnittliga kroppslängden för män uppgår till 170,8 cm. Den längste mannen var 184 cm lång medan den kortaste var 160 cm lång. Kvinnorna var 159 cm respektive 162 cm långa.

Tandhälsa

De förändringar och skador som har iakttagits på tänder och i tandbenet består av tandsten, karies, parodontit och emaljhypoplasier.

Tandsten är förhårdnader på tänderna, ofta i övergången mot tandköttet, som består av förkalkade rester av bl a plack och matrester. Nästan alla individer med bevarade tänder har tandsten i olika omfattning, från nästan ingenting till täckande av hela tänder (fig. 23).

Karies är en infektionssjukdom som orsakas av olika bakterier som normalt lever i munhålan och angriper tandytan när tänderna kommer i kontakt med kolhydraterna i vår föda och bildar syror som i sin tur fräter på emalj och tandben. Karies angriper

Fig. 25. Underkäke med spår efter inflammation som lett till att flera tänder tappats.

Fig. 26. Tänder med emaljhypoplasier.

oftast tuggytan eller någon av tandens sidor vid övergången mellan krona och rot (Roberts & Manchester 2005:65). Vanligtvis drabbas kindtänderna oftare än framtänderna. Obehandlad karies leder till tandvärk och ibland även till inflammation (parodontit) i tandroten som i förlängningen kan leda till att tanden går förlorad.

Av de undersökta skeletten har 34 individer av totalt 48 med bevarade tänder, karies i olika grad från små svarta fläckar i emaljen till stora hål och helt urgröpta kindtänder (fig. 24) samt bortfräta kronor. De drabbade är både barn, tonåringar och vuxna.

Parodontit eller inflammation i tandalveolerna och i käkbenet orsakas av en infektion i tandens pulpa och bildar var vid roten som kan leda till kronisk inflammation i käken (fig. 25). Varet som bildas vid roten gör hålrum i käkbenet för att komma ut och i det osteologiska materialet kan detta ses som små hål med avrundade kanter i käkbenet. Varet i sig är obehagligt, men det gör att tandvärken lättar. Inflammationerna kan leda till tandlossning och att en eller flera tänder går förlorade medan individen fortfarande är i livet.

Två av kvinnorna och elva av männen har drabbats av inflammation i käkarna med olika förlopp. En del har tappat en eller flera tänder och därefter har käken vuxit ihop. Andra har endast drabbats av lokala inflammationer i en eller två tandrötter.

Emaljhypoplasi är en störning i emaljutvecklingen från det att tanden anläggs, som resulterar i horisontella fårar på tandkronorna och dessa består livet ut (fig. 26). Orsaken till detta kan vara näringsbrist och/eller sjukdom (Hillson 1996).

Fig. 27. Förändringar i ögonhålorna, *cribra orbitalia*, hos ett barn 6-8 år. Grav 608.

Fig. 28. Förslitningsskada, artros, i både bäckenben och lårben. Man i 40-45 års åldern. Grav 307.

Inga kvinnor, men ett barn 8-10 år, fem unga vuxna män och sex äldre vuxna män har *emaljhypoplasier* på ett fåtal tänder.

Övriga skador

Den enda *skadan* på tänderna som har iakttagits, som inte har med sjukliga förändringar att göra, är märken efter kritpipor. Två vuxna män har tydliga märken efter kritpipor på tänderna i både över- och underkäke på höger sida (fig. 32).

Sjukdomar och förslitningar

Några av de undersökta individerna uppvisar skeletala förändringar på grund av olika sjukdomar och förslitningsskador såsom *cribra orbitalia*, möjligen någon form av infektion, artros och kotkompressioner.

Cribra orbitalia

Cribra orbitalia är en sorts anemi, blodbrist, som gör att de röda blodkropparna förstörs och i längden orsakar förändringar i bl a ögonhålan. Dessa förändringar visar sig som porliknande hål eller porösa benpålagringar i benets struktur i ögonhålan (Ortner & Putschar 1981:258). Forskarna är inte överens om orsaken till förändringarna, men de kan ha med infektionssjukdomar och/eller näringsbrist att göra (Arcini 1999:112).

Två barn, 8-10 år, har förändringar i ögonhålorna som överensstämmer med *cribra orbitalia* (fig. 27).

Artros

Artros är en icke inflammatorisk förslitningsskada på benen i skelettets olika leder som förstör det skyddande brosket i leden och resulterar i att ben nöter mot ben och ledytan blir blanksliten (Steinbock 1976:289ff; Ortner & Putschar 1981:419-420).

Fig. 29. Förtjockat skenben, troligtvis orsakat av en fraktur, men kan också vara efter en infektion.

Fig. 30. Lågt fraktur på lårbenet från en tonåring. Grav 388.

Förslitningar drabbar framför allt äldre individer och kan orsakas av många års tungt mekaniskt kroppsarbete som påfrestar leden mer än normal belastning. Vanligast är artros i höft- och knäled.

Två av skeletten, vuxna män, har förslitningsskador i höften med blankslitning i både höft och lårbenskula (fig. 28). Den ene har även kraftig benpålagring runt lårbenskulan. Ytterligare en man kan ha haft artros i en av halskotorna.

Infektion

Infektioner i skelettet orsakas av bakterier som färdas i blodet och sprids ut i benet, men de kan även uppstå genom en öppen fraktur.

Två av individerna, en kvinna och en man, har skenben som är förtjockade i skaften (fig. 29), vilket kan vara orsakat av någon infektion, men förändringarna kan också vara rester efter en fraktur. Det har varit svårt att avgöra även med hjälp av röntgenbilder (Ann-Marie Berggren, radiolog, Centralsjukhuset i Kristianstad). Mannen ifråga har också ett förtjockat lårben.

Fig. 31. Sammanväxta kotor, andra och tredje halskotan, hos en vuxen man.

Kotkompressioner och sammanväxta kotor

Kotorna i ryggraden kan brytas eller sjunka ihop på grund av kraftigt våld mot ryggen eller genom att benvävnaden försvagats av t ex primär osteoporos, benskörhet.

Två män har kotkompressioner i bröstryggen, men inga andra skador eller förändringar i skelettet.

En man har axis och 3:e halskotan sammanväxta (fig. 31). Blockkotor i halsryggen medför oftast nedsatt rörlighet i nacken.

Frakturer

Fem individer har råkat ut för benbrott på olika ben, förmodligen genom olyckshändelser. Benbrott i unga år leder ofta inte till att benet går av utan att det bryts som en mjuk kvist.

En tonåring har en läkt fraktur på övre delen av ena lårbenet (fig. 30) som har böjts och förkortats något. En man har en möjlig läkt fraktur på ett revben och en annan man har en läkt fraktur på nedre delen av skaftet på vadbenet. Mannen och kvinnan nämnda ovan under infektioner kan ha haft läkta frakturer på

skenbenen, vilket kan vara svårt att avgöra även utifrån röntgenbilder (Ann-Marie Berggren, radiolog, Centralsjukhuset Kristianstad).

Kristianstadbarnas livsvillkor under 1600-, 1700- och 1800-talen

De skriftliga källorna målar upp en ganska dystert bild av livet i Kristianstad under senare hälften av 1600- och början av 1700-talet; krig och missväxter som ledde till livsmedelsbrist och därmed en minskad motståndskraft mot de sjukdomar som grasserade under den här tiden (Persson 1996). Spädbarnsdödligheten var skyhögt och många kvinnor dog i barnsäng. Infektioner av olika slag såsom kopporna, influensan, blodsot och fläckfeber grasserade ofta och under olika tider på året. Svält förekom också liksom långvariga kroniska infektioner i form av tuberkulos och syfilis. Drunkningsolyckorna var ett faktum eftersom staden var omgiven av mycket vatten, men det förekom även mord och självmord. Pesten härjade flera gånger i Skåne under 1600- och 1700-talen och den drabbade även Kristianstad. I stadens rådstuguprotokoll nämns inte pesten men däremot kan man läsa om att behovet av förmyndare för föräldralösa barn plötsligt blir mycket stort, vilket tyder på att pesten drabbat staden 1619-20. En ny epidemi drabbade Kristianstad 1637, men 1654 och 1711-12 förskonades staden från pesten tack vare stränga kontroller vid portarna där vakterna inte släppte in de som tidigare hade varit på marknader utanför staden. Under Skånska Kriget 1679-79 dog både civila och soldater, men inte bara i strid utan också av sjukdomar och otjänlig föda. Barnen drabbades av andra faror som mässling eller koppor, vilket resulterade i fortsatt hög barnadödlighet. Uppgifterna i begravningslängderna ger inte en helt rättvisande sjukdomsbild, eftersom det inte finns några upplysningar om de kroniska infektionerna, till exempel tuberkulos, syfilis och benröta eller andra åkommor såsom kikhosta och reumatism som förkortade livet och gjorde det besvärligt för människorna i Kristianstad under 1600-talet och tidigt 1700-tal (ibid 1996). Men alla sjukdomar var inte dödliga. De som drabbades av fläckfeber och influensa hade stora möjligheter att tillfriskna. En del av sjukdomarna som fläckfeber och mässlingen drabbade oftast specifika åldersgrupper medan pesten, som ju var sällsynt förekommande, slog till mot människor i alla åldrar. Den som överlevt de första veckorna i livet, och för kvinnornas del, klarat graviditet och barnafödande utan komplikationer hade en ganska bra chans att uppnå en hög ålder.

Fig. 32. Märke efter kritpipa. Vuxen man. Grav 620.

Fig. 33. Karies i tandkrona (vänster) och i övergången krona/rot (höger).

Hälsotillståndet avspeglat i skelettmaterialet

Tandvärk, brutna ben, ledvärk och infektioner är några av de åkommor som visar sig på tänder och ben hos de Kristianstadbor som begravts på den undersökta delen av kyrkogården. Kariesförekomsten visar att man hade tillgång till någon form av socker. På 1500-talet var sockret en lyxvara, men under första hälften av 1600-talet ökade importen betydligt och tillgången på socker blev mer tillgänglig inte bara för adeln och apotekarna utan även för gemene man åtminstone i städerna. Det är i samband med introduktionen av kaffe och te som sockerkonsumtionen ökar eftersom dessa produkter förtärs tillsammans (Arcini & Bramstång Plura 2011:83). Speciella slitspår på tänderna avslöjar också att nyttjandet av tobak var populärt och att vissa var piprökare (fig. 31). Redan under första hälften av 1600-talet odlades det tobak i Skåne där tobaksplantagerna räknades till de största i landet. Även i Kristianstad odlades det tobak och under andra hälften av 1600-talet anlades det ett tobaksspinneri i staden.

Tandhälsa

Av de ca 40 individer, både barn och vuxna, med bevarade tänder har mer än hälften, ca 60 %, karies i någon form, alltifrån små svarta fläckar till stora kratrar i tandkronorna och i övergången till tandroten (fig. 33-34). En tredjedel av dessa har dessutom fått inflammation i tandrötterna med varbildning som spridit sig ut i käkbenet och så småningom lett till att en eller flera tänder har tappats (fig. 35). Ett fåtal av individerna har tappat alla kindtänderna i över- och /eller underkäken, vilket har medfört att de har haft svårt att tugga fast föda. I jämförelse med andra gravmaterial från 1700-talet visar det sig att kariesfrekvensen är hög även i små samhällen på landsbygden såsom i

Fig. 34. Karies i tandkronan i en av överkäkens tänder hos en tonåring i 15 års åldern. Grav 388.

Fig. 35. Underkäke där alla kindtänder tappats och alveolerna vuxit samman medan individen ännu var i livet. Man 50+. Grav 600.

Holje i Blekinge där ca 70 % av de vuxna hade karies (Arcini 2011:83-84). I Linköping hade ca 90 % av stadens invånare karies under senare delen av 1700-talet. Orsaken till den något lägre kariesfrekvensen i Kristianstad kan bero på att tillgången på socker har varit låg och/eller att de begravda inte har tillhört den rikare delen av befolkningen.

Emaljstörningarna, som kan ses som tunna streck på emaljen, uppstår under tändernas utveckling om individen under uppväxten har haft dålig tillgång på näringsriktig föda och /eller drabbats av långvarig sjukdom och kanske till och med svält. Ett tiotal individer har synliga emaljstörningar på tänderna, vilket visar att de led brist på mat eller drabbades av någon farsot, men överlevde och uppnådde vuxen ålder. 1600-talet och början av 1700-talet var farsoternas tid i Kristianstad, enligt de skriftliga källorna (Persson 1996), och under kriget och belägringen minskade tillgången på livsmedel, vilket fick till följd att motståndskraften mot sjukdomar och farsoter också minskade.

Kroppslängd - ett mått på hälsa?

Idag använder vi kroppslängden som ett mått på hälsa och välbefinnande, även om det inte vetenskapligt sett finns ett entydigt svar på olika befolkningars kroppslängdsvariationer (Arcini 2003:54). En del forskare anser att 80 % av kroppslängden bestäms av arvet och 20 % av miljön, medan andra menar att kroppslängden är ett mycket känsligt mätinstrument. De miljöfaktorer som man anser påverka kroppslängden är bl a dåligt näringsintag, sjukdom, trångboddhet och hygieniska förhållanden. Medellängden för männen i det här materialet begravda på 1600- och 1700-talen uppgår till 170,8 cm och endast två män av 27 var över 180 cm, men ingen var över 185 cm. Detta kan

jämföras med männen på garnisonskyrkogården på Tegelbruksängen i Göteborg, som var i bruk 1721-1835, där den genomsnittliga kroppslängden baserad på 40 män var 168,6 cm och bara två var mellan 180 och 183 cm. Den genomsnittliga kroppslängden beräknad utifrån 1782 års mönsterrullor är 168 cm, vilket överensstämmer med skelettmaterialets (Arcini & Bramstång Plura 2011:62). Den genomsnittliga kroppslängden för män i det medeltida Åhus var 173 cm och flera var över 180 cm. Den längsta var 190 cm (Arcini 2003:55). Det verkar som att medellängden sjunker något under 1700-1800-talen, vilket kan bero på att livsvillkoren blev sämre med tanke på alla krig och farsoter som drabbade både städer och landsbygd under den här tiden.

Ledvärk och skador

Två av männen har haft ont i sina höfter på grund av artros, dvs förslitningsskador som visar sig bl a i form av blankslitning i höftleden och på lårbenshuvudet. Blankslitningen beror på att brosket har slitits ner helt och ben har skavt mot ben. Den ena mannen, som var i 40 års åldern när han dog, har dessutom ett förtjockat ledhuvud på lårbenet och benutväxter längs den nedre kanten av ledhuvudet (fig. 36). Orsaken till förslitningen kan vara fel- och/eller överbelastning i höften på grund av hårt och enformigt arbete. Det har utan tvekan varit mycket smärtsamt och det har också varit ett funktionshinder på grund av stelhet och därmed minskad rörelseförmåga. En betydande faktor för uppkomsten av förslitning i lederna var då liksom idag åldern (Arcini 2003:78). Artros drabbar betydligt fler äldre människor, dvs 60 år och äldre, än yngre, men det är svårt att med våra osteologiska metoder komma åt de allra äldsta i de arkeologiska materialen (Caroline Arcini, muntlig uppgift 2012).

En av de vuxna männen har haft en blödning i en muskel på baksidan av den nedre delen av lårbenet troligtvis på grund av ett slag eller kanske en spark. Muskeln har sedan förbenats och bildat ett platt ”utskott” (fig. 37) som sticker rakt ut från baksidan på benet, en så kallad *myositis ossificans* (Caroline Arcini, muntlig uppgift 2012). Idag är sådana här skador vanliga bland fotbollspelare.

Det finns också ett fåtal exempel på benbrott av olika slag. En femtonåring har en läkt fraktur på övre delen av sitt högra lårben (jfr Arcini 2003:26), vilket har resulterat i att benet har böjts.

En man i 40-45 års åldern har brutit ett revben och en annan vuxen individ har ett läkt brott på nedre delen av skenbenet, en trolig vridfraktur (jfr ibid 2003:126).

Fig. 36. Kraftig benpålagring på lärbenskulan orsakad av förslitning. Samma individ som i fig. 28, grav 307.

Fig. 37. Benutskott, *myositis ossificans*, på nedre delen av ett Lärbensskäft från en vuxen individ. Grav 277.

Ryggbesvär

Ett fåtal individer har förändringar i kotraden i form av sammanväxta kotor och kotkompressioner, som har förorsakat mer eller mindre smärtsamma upplevelser och i vissa fall har de begränsat rörelseförmågan i framför allt nacken och bålen.

En ung man i 25 års åldern har axis, den andra halskotan, sammanväxt med den tredje halskotan, vilket kan ha förorsakat stelhet i nacken och därmed begränsad rörlighet.

Två medelålders män har kompressionsfrakturer (fig. 38) på en respektive två bröstkotor. Detta innebär att kotkroppen har kollapsat i samband med t ex ett fall eller någon form av slag. Skadan har förorsakat mer eller mindre stark smärta och kan leda till krökt rygg beroende på skadans omfattning och därmed också andningssvårigheter. Kotkompressioner i brösttryggen kan uppstå i samband med tuberkulos, men då är oftast flera kotor drabbade, vilket det inte är i de ovan nämnda fallen (Ortner & Putschchar 1981:167ff).

Infektioner

Att det grasserade många olika typer av infektionssjukdomar i Kristianstad under 1600- och 1700-talen vet vi tack vare de skriftliga källorna (Persson 1996). Många sjukdomar sätter dock inga spår i skelettet, men det finns typer av infektioner som gör det såsom tuberkulos och syfilis. Inget av skeletten har förändringar som kan hänföras till tuberkulos och syfilis, men möjligtvis någon annan form av infektion. Två av individerna har förtjockade skenbensskäft (fig. 39) och den ene har dessutom ett förtjockat lårben som möjligen kan ha orsakats av en infektion, men det är svårt att avgöra. Infektioner kan orsakas av bakterier som kommit in via blodet och sprider sig ut i benet och benmär-

Fig. 38 (nedan). Kotkompression i nedre bröstkotraden. Man i 40 års ålder. Grav 392.

Fig. 39 (höger). Förtjockade skenben, övre delen av skaften. Ung man i 25 års ålder. Grav 250.

gen och den drabbade kan få ont i benet, få feber och/eller muskelspänningar. Bakterierna kan även spridas genom en annan infektion, ett öppet sår eller ett försvagat immunförsvar. Med tanke på alla infektionssjukdomar och krigssituationer med dålig tillgång på livsmedel är det fullt möjligt att några drabbats av lite ovanligare infektioner.

Botare och medicamenter

Under hela 1600-talet fanns det bara läkare i Kristianstad under kortare perioder. Desto fler var den tidens kirurger, de så kallade bardskärerna, som var ett arv från de gamla städerna Åhus och Wä (Persson 1996). Fältskärer var också vanligt förekommande, men de verkar ha varit mer knutna till militären och kriget. Staden hade åtminstone två apotekare, som blandade och sålde salvor och dekokter till de som behövde bot. I apotekarens privilegium ingick att hålla öppen vinkällare med oförfalskade och förblandade viner. Medicamenter och vin var en ganska naturlig blandning på 1600-talet då det bl a rekommenderades att dricka vin smaksatt med olika kryddor för att hålla pesten borta. Läkare, bardskärer och apotekare var officiella ämbetsmän, men utöver dessa fanns det folkliga botare såsom bensättare, trollgubbar och koppsättare som troddes ha övernaturliga förmågor (ibid 1996). Det fanns även ett antal jordegummor som hjälpte

till vid förlossningar som vanligtvis skedde i hemmen. Det hände att dessa folkliga botgörare anmäldes för vidskepelse och trolldom och de kunde då möjligtvis hamna i domböckerna, men de flesta förblir anonyma i de skriftliga källorna. Läkemedlen, som användes av både läkare och bland allmogen under 1600- och 1700-talet, bestod av en blandning av örtmediciner och svåråtkomliga djurdelar som ansågs besitta magiska och läkande egenskaper. Det framgår dock inte av gravgåvorna om det fanns en läkare eller bardskärer begravd på den här delen av kyrkogården. Det finns inte heller några synliga bevis på skeletten att man behandlats med olika medikamenter. Däremot verkar det som att en del överlevt ganska länge med sina krämpor och handikapp, som t ex männen med ledförlitningar.

Vilka var de som begravdes på kyrkogården?

Kyrkogården var först och främst avsedd för den i staden boende civila befolkningen, men det begrovs säkert en hel del soldater och främlingar från när och fjärran (Persson 1996). Enligt skriftliga källor var anledningen till att man utsåg en ny begravningsplats 1678 att de döda begrovs ovanpå varandra och en del grävdes inte ned ordentligt i marken. Denna bild stämmer till vis del överens med gravarna i den arkeologiska utgrävningen där en del av gravarna låg tätt ovanpå varandra i två-tre lager och många var söndergrävda och omrörda. En del av störningarna tillkom dock vid grävning av ledningsschakt och sopgropar under 1800- och 1900-talen.

Är det möjligt att utifrån skelettmaterialet från en begränsad del av kyrkogården få en bild av vilka det var som hade begravts där? Även om männen dominerar bilden så har vi bevis för att både kvinnor och barn begravdes på kyrkogården och de har definitivt tillhört den civila befolkningen i Kristianstad under den här tiden. Det är omöjligt att utläsa om de individer som låg begravda på denna västliga del av kyrkogården har tillhört de rika eller fattiga i staden. Uppgifter om detta går kanske att få i de skriftliga källorna. I kyrkoböckerna från domkyrkan i Linköping finns uppgifter om att kyrkogården, som var i bruk från ca 1100 till 1810, var uppdelad i olika sektioner för olika familjer eller grupper. De fattiga t ex låg begravda i den västra delen av kyrkogården (Arcini 2008). Det vore spännande om det fanns liknande uppgifter om eventuella uppdelningar på Kristianstads gamla kyrkogård.

Soldater

Kristianstad var en garnisonstad och försvarades av olika regementen och att det begravts soldater på kyrkogården under

Fig. 40 (nedan). Tillplattad muskötkula påträffad i bäckenregionen hos en 20-25 årig man. Grav 530 – jfr fig. 13 och bilaga 6.

Fig. 41 (höger). En vuxen kvinna begravd på mage. Grav 444. Fotot har norr åt höger. Foto Ylva Wickberg.

1600- och 1700-talen vittnar två gravar om. I den ena gravan (468) påträffades skelettet efter en man i 30-års åldern, till synes oskadad, men han hade fått med sig en dolk, en musköttflinta och muskötkulor i gravan (fig. 21-22). Föremålen låg samlade mellan lårbenen och har sannolikt legat i någon form av behållare av tyg eller läder. I den andra gravan (530), som var söndergrävd av ett ledningsschakt, återfanns endast nedre hälften av skelettet, men mannen ifråga som var 20-25 år när han dog, hade en utplattad muskötkula (fig. 13 och 40) i bäckenregionen. Kulan har dock inte skadat benet, men han har troligtvis dött av inre blödningar orsakade av den.

Annorlunda begravningar

Några av individerna har begravts på ett avvikande sätt än de övriga. En kvinna begravdes på magen, ett barn i hockerställning och en man samt två äldre tonåringar låg tillsammans i en trippelgrav.

Kvinnan som påträffades på magen i gravan låg med huvudet i väster med ansiktet mot norr och hade höger hand under vänster kind samt vänster hand under bröstkorgen (grav 444, fig. 41). Skelettet skars tyvärr av schaktkanten nedanför bäckenet så vi vet inte hur de nedre extremiteterna och fötterna var placerade. En del individer som har begravts på magen har t ex haft händer och/eller fötter hopbundna. Fenomenet att begrava människor på magen är utbredd över hela världen i både tid och rum. I Sverige

Fig 42. Ett 8 – 10 årigt barn begravt i liggande hocker på vänster sida. Grav 448. Fotot har norr åt höger. Foto Ylva Wickberg.

är på magen gravar vanligast under vikingatid, men det finns även exempel från medeltid och yngre perioder (Arcini 2009a, b). *På-magen-gravarna* ligger ofta i utkanten av gravplatsen eller kyrkogården. Anledningen till denna annorlunda behandling av den döde är svår att komma åt, men tolkningsförslagen inriktar sig ofta på någon form av bestraffning på grund av att individen har varit kriminell, krigsfånge, varit funktionshindrad på grund av någon sjukdom eller skada. Andra förklaringar är att de blivit begravda levande eller att de har haft låg status. Det går inte i nuläget att ge en rimlig förklaring till varför kvinnan på kyrkogården i Kristianstad blev begravd på magen.

Gravar med skelett liggande i hocker är ovanliga på medeltida och yngre begravningsplatser, men ett barn i 8-10 års åldern har begravts på detta sätt (grav 448, fig. 42). Det kan vara så enkelt att kistan har varit för kort, men tillräckligt bred för att placera barnet på sidan i den.

En annan spektakulär grav på kyrkogården var trippelgraven där tre individer i olika åldrar hade begravts tillsammans och till synes i samma kista (grav 378, fig. 43). Skeletten var intakta förutom att en av individernas kranium saknades. De låg i östvästlig riktning med huvudena i väster. Alla tre var relativt unga och därför var det bara möjligt att könsbedöma en av dem och det var en man i 30 års åldern. Individen som låg i mitten var yngre än den förre och dog i 20 års åldern. Den tredje individen var ungefär jämgammal med den mittersta, dvs i 20-25 års åldern. De hade inga synliga skador eller sjukdomar förutom att två av dem hade karies och emaljstörningar på tänderna. Dödsorsaken är naturligtvis svår att bedöma, men de kan ha drabbas av någon av de många dödliga farsoterna som härjade i staden under 1600- och 1700-talen eller dött i någon form av gemensam olycka.

Sammanfattningsvis kan sägas att skelettmaterialet från den gamla kyrkogården vid Heliga Trefaldighets kyrkan ger en liten annorlunda bild av Kristianstadbarnas hälsa än de skriftliga källorna. Visserligen sätter inte alla sjukdomar spår i skelettet och även om det förekommer en del sjukliga förändringar och skador på en del av skeletten vittnar de om att de flesta har klarat sig ganska bra upp i vuxen ålder. Spädbarnsdödligheten kan vi inte uttala oss om, eftersom det inte fanns några spädbarn begravda på den här delen av kyrkogården. Skelettmaterial från de här aktuella århundradena är ovanligt och mer noggranna undersökningar av skeletten kan ge ytterligare värdefull information om Kristianstadbarnas liv och leverne under 1600-, 1700- och 1800-talen. Mer ingående studier av de skriftliga källorna kan förstärka de osteologiska resultaten och tvärtom.

Fig. 43. Trippelgrav där en 30-årig man begravts tillsammans med två individer i 20-25 års åldern. Grav 378. Fotot har norr åt höger. Foto Tony Björk.

Till sist vill jag rikta ett stort tack till Caroline Arcini, Riksantikvarieämbetet UV-Syd, för hjälp med diagnoser av sjukdomar på skeletten. Ett stort tack också till röntgenchef Patricia Enochson, radiolog Ann-Marie Berggren, Åsa Bengsson (sköterska) med flera på Röntgenavdelningen, Centralsjukhuset i Kristianstad, för hjälp med röntgenbilder och diagnos på tre av de förtjockade skenbenen.

Antikvarisk syntes

Ärendets brådskande karaktär, samtidigt som den aktuella undersökningsytan bestod av ett smalt stråk, begränsat av branta schaktkanter, ledde till att det inte gick att bemanna med alltför stor arbetsstyrka samtidigt som takten måste forceras. Antagande inför undersökningen var att en arkeolog kan undersöka och dokumentera tre skelett om dagen. Bemanningen sattes till 5 arkeologer under 8 fältdagar. Det visade sig vara en snålt tilltagen kompromiss. Det gick att genomföra arbetet med en tät bemanning, men samtidigt blev tempot oerhört forcerat. Idealiskt sett borde undersökningen ha genomförts under en längre tidsperiod med en lite mindre personalstyrka. Då hade det även

funnits en möjlighet att hinna undersöka de gravar som nu ligger kvar under de nya ledningarna.

Undersökningen i Västra Boulevarden fick stor uppmärksamhet i media och den förekom i flera inslag i tidningar, radio och TV. Under en dag höll pedagoger från Regionmuseet Kristianstad visningar för allmänheten, vilket lockade ett 30-tal besökare. Sedan undersökningen avslutades har den även presenterats på Sydsvensk Arkeologis hemsida.

Materialet från Västra Boulevarden är en viktig källa för framtida studier av stadsbefolkningens villkor och hälsa. Ett nyligen undersökt, samtida material, finns från Järnvägsgatan i Ängelholm. Det är dock ännu inte osteologiskt analyserat (Kockum 2012). Förhoppningsvis kommer materialet från Västra Boulevarden i Kristianstad även att belysas i form av utställningar och någon form av populärvetenskaplig publicering i framtiden, även om det inte rymts inom budgeten för denna undersökning.

Fig. 44. Lena Nilsson och Ylva Wickberg undersöker grav 444. Foto åt öster, Tony Björk.

Referenser

- Acsádi, G.Y. & Nemeskeri, I 1970. *History of Human life span and Mortality*. Akadémia Kiado. Budapest.
- Andersson, T. 1964. De byggde staden. I Andersson, A. B., Hagander, N. G. & Kroon, A. (red.) *Staden vid Helgeå. En bok i anledning av Kristianstads 350-årsjubileum*. Kristianstad.
- Andersson, T. & Lindbom, G. 1976. *Boken om Kristianstad*. Stockholm.
- Arcini, C. 1999. Health and Disease in Early Lund. Osteo-pathological studies of 3,305 Individuals buried in the first cemetery area of Lund 990-1536. *Archaeologica Lundensia Investigationes de Antiquitatibus Urbis Lundae*, VIII. Lund.
- Arcini, C. 2003. *Åderförkalkning och portvinstår*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Undersökningar Skrifter 48. Lund.
- Arcini, C. 2008. *Lacunae to fill: combining palaeopathological and documentary research in Investigations of individuals from a post-medieval Swedish cemetery*. Proceedings of the Eighth Annual Conference of the British Association for Biological Anthropology, p.85-92. BAR IS 1743. 2008.
- Arcini, C. & Bramstång Plura. 2011. *Garnisonens gravar i Göteborg*. Riksantikvarieämbetet. Malmö.
- Bojs, A. 1996. Kartornas Christianstad. Mårtensson, L. (red.) *Gamla Christianstad*. Föreningen Gamla Christianstad. Kristianstad.
- Carlsson, C. 2012. *Fastigheten Kristianstad IV:10, Rådhuset. Särskild arkeologisk undersökning 2011*. Sydsvensk Arkeologi AB. Rapport 2012:11. Kristianstad.
- Ferembach, D., Schwidetzky, I & Stloukal, M. 1979. Emphelungen für die alters- und Geschlechtsdiagnose am Skelett. *Homo* 30 (2).
- Friström, S. 1996. Fästningshistoria. Mårtensson, L. (red.) *Gamla Christianstad*. Föreningen Gamla Christianstad. Kristianstad.
- Grays Anatomy. 1973. 35th ed. Longman.
- Kockum, J. 2008. *Vid Heliga Trefaldighetskyrkan i Kristianstad. Arkeologisk förundersökning, 2008. RAÄ 93. RAÄ 93. Kristianstad kommun. Skåne län. Regionmuseet Kristianstad arkivrapport 34/2008*. Kristianstad.
- Kockum, J. 2009. *Nya ledningsarbeten vid Trefaldighetskyrkan i Kristianstad. Arkeologisk förundersökning 2009. RAÄ 93. Kristianstad kommun. Skåne län. Regionmuseet Kristianstad arkivrapport 47/2009*. Kristianstad.
- Kockum, J. 2012. *VA-ledningar i Järnvägsgatan m.fl. i Ängelholm. Arkeologisk förundersökning 2010-2011*. Rapport Sydsvensk Arkeologi AB 2012:12. Kristianstad/Malmö.
- Krogman, W.M. 1962. *The Human Skeleton in Forensic Medicine*. Charles C. Thomas, Springfield, III.
- Lenntorp, K.-M. 1996. *Rapport. Skåne, Kristianstads kommun, Kristianstad, Salutorget, fornlämning 93. Förundersökning 1998*. Regionmuseet i Skåne rapport 1999:1. Kristianstad.
- Lindhagen, M. u.å. *Fästningsstaden Kristianstad*. Kristianstads läns museum. Kristianstad.

- Ortner, D.J. & Putschar, G.J. 1981. Identification of Pathological conditions in Human Skeletal Remains. Smithsonian Contributions to Anthropology, Number 28. Washington.
- Persson, B.E.B. 1996. Dödsorsaker i Christianstad under 100 år. I: Mårtensson, L. (red.), *Gamla Kristianstad*. Föreningen Gamla Kristianstad. Kristianstad.
- Pettersson, L. 2005. *Ledningsdragning vid Heliga Trefaldighetskyrkan. Arkeologiska schaktningsövervakningar 2001 och 2004. RAÄ 93*. Regionmuseet Kristianstad arkivrapport 2005:81. Kristianstad.
- Redfield, A. 1970. A new Aid to Aging Immature Skeletons: Development of the Occipital Bone. *American Journal of Anthropology*, 33:207-220.
- Roberts, C. & Manchester, K. 2005. *The Archaeology of Disease*. Cornell University Press, Ithaka, New York.
- Rosenberg, B. 2010. Gamla kyrkogården i Kristianstad. *Föreningen Gamla Christianstad, årsbok 2010*. Kristianstad.
- Sjøvold, T. 1988. Geschlechtsdiagnose am Skelett. I: *Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen*. Stuttgart.
- Sjøvold, T. 1990. Estimation of stature from long bones utilizing the line organic correlation. *Human Evolution* 5, s. 431-447.
- Steinbock, R.T. 1976. *Paleopathological Diagnosis and Interpretation. Bone diseases in ancient human populations*. Springfield. Illinois.
- Steinbock, R.T. 1976. *Paleopathological Diagnosis and Interpretation. Bone diseases in ancient human populations*. Springfield. Illinois.
- Stewenius, J. 1984. *Kulturmiljövårdsprogram för Skåne*. Länsstyrelsen i Kristianstad.
- Ubelaker, D.H. 1989. *Human Skeletal Remains: Excavation, Analysis, Interpretation*. (2nd edition). Washington D.C; Taraxacum.

Ej publicerat material:

Björk, T. & Carlsson, C. 2012. Undersökningsplan för arkeologisk undersökning Västra Boulevarden, Kristianstad stad, Kristianstads kommun. Sydsvensk Arkeologi AB. Kristianstad.

Muntlig uppgift: Caroline Arcini, Riksantikvarieämbetet, UV-Syd, Lund.

Röntgenbilder: Ann-Marie Berggren, Centralsjukhuset i Kristianstad.

Använda kartor:

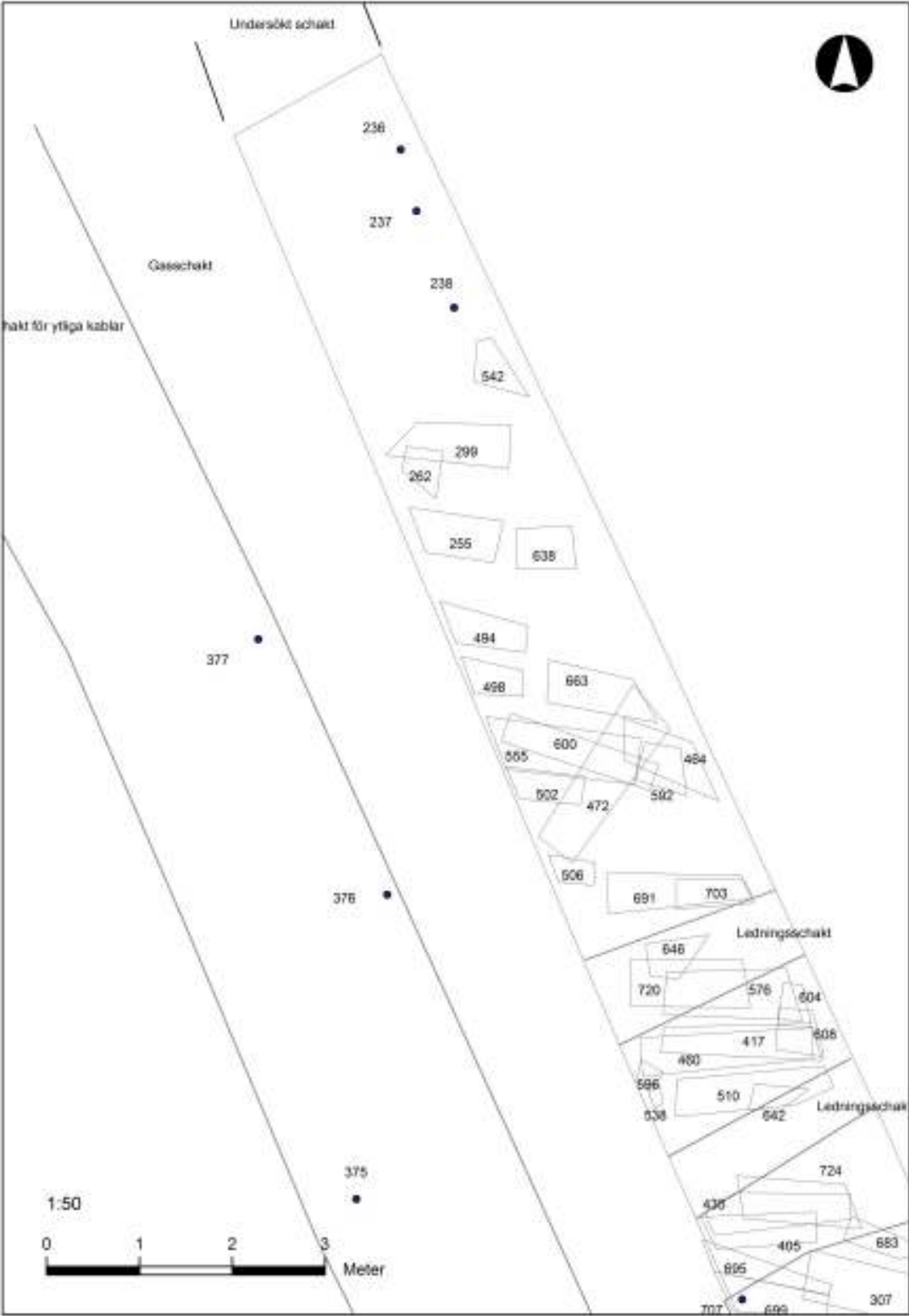
Stadskartor över Kristianstad från ca 1614, 1645, 1671, 1673, 1678, 1748, 1767, 1786, 1854

FMIS. Fornminnesregistret. Riksantikvarieämbetet.

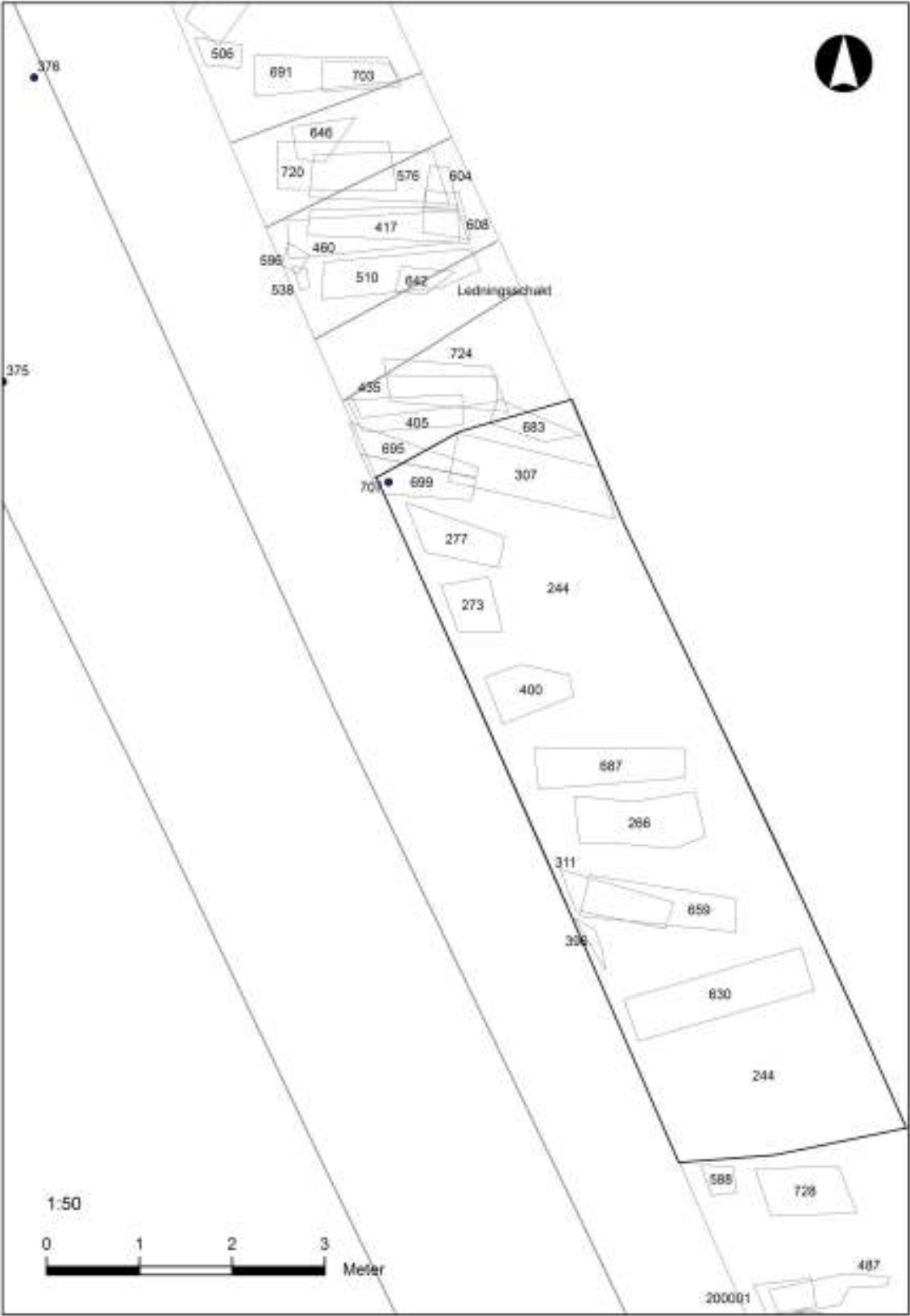
Administrativa uppgifter

Sydsvensk Arkeologi AB proj.nr:	120035
Länsstyrelsen i Skåne dnr:	431-9761-12
Datum för beslut:	2012-05-03
Län:	Skåne
Kommun:	Kristianstad
Socken:	Kristianstad
Fastighet:	Västra Boulevarden
Läge:	Ekonomiska kartan, blad 3D 2j
Koordinatsystem:	RT 90 2,5 gon V
X koordinat:	6212670,10
Y koordinat:	1396949,27
Höjdsystem:	RH 70
M ö.h.	2 - 4 m.ö.h.
Fältarbetstid:	120507 - 0516
Antal arbetsdagar:	8
Antal arkeologtimmar:	280
Antal maskintimmar :	8
Exploateringsyta:	370 m ²
Undersökt yta:	100 m ²
Platschef:	Tony Björk
Personal:	Christer Carlsson, Lena Nilsson, Ylva Wickberg (SAB) Johan Dahlén, Helén Lilja (Regionmuseet Kristianstad) Cathrin Andersson (praktik, masterstud. osteologi)
Uppdragsgivare:	Kristianstads kommun, C4 teknik
Tidigare undersökningar:	Kockum 2008, 2009, Pettersson 2009, Carlsson 2011
Fynd:	Fynden förvaras vid Lunds universitets historiska museum under LUHM nr 32196
Dokumentationsmaterial:	Intrasisprojekt SA_120035, ritningar, kontextblanketter och digitala foton förvaras i Regionmuseet Kristianstads arkiv
Kostnader:	418 400 ex. moms (beräknad kostn. 418 400 kr ex. moms)

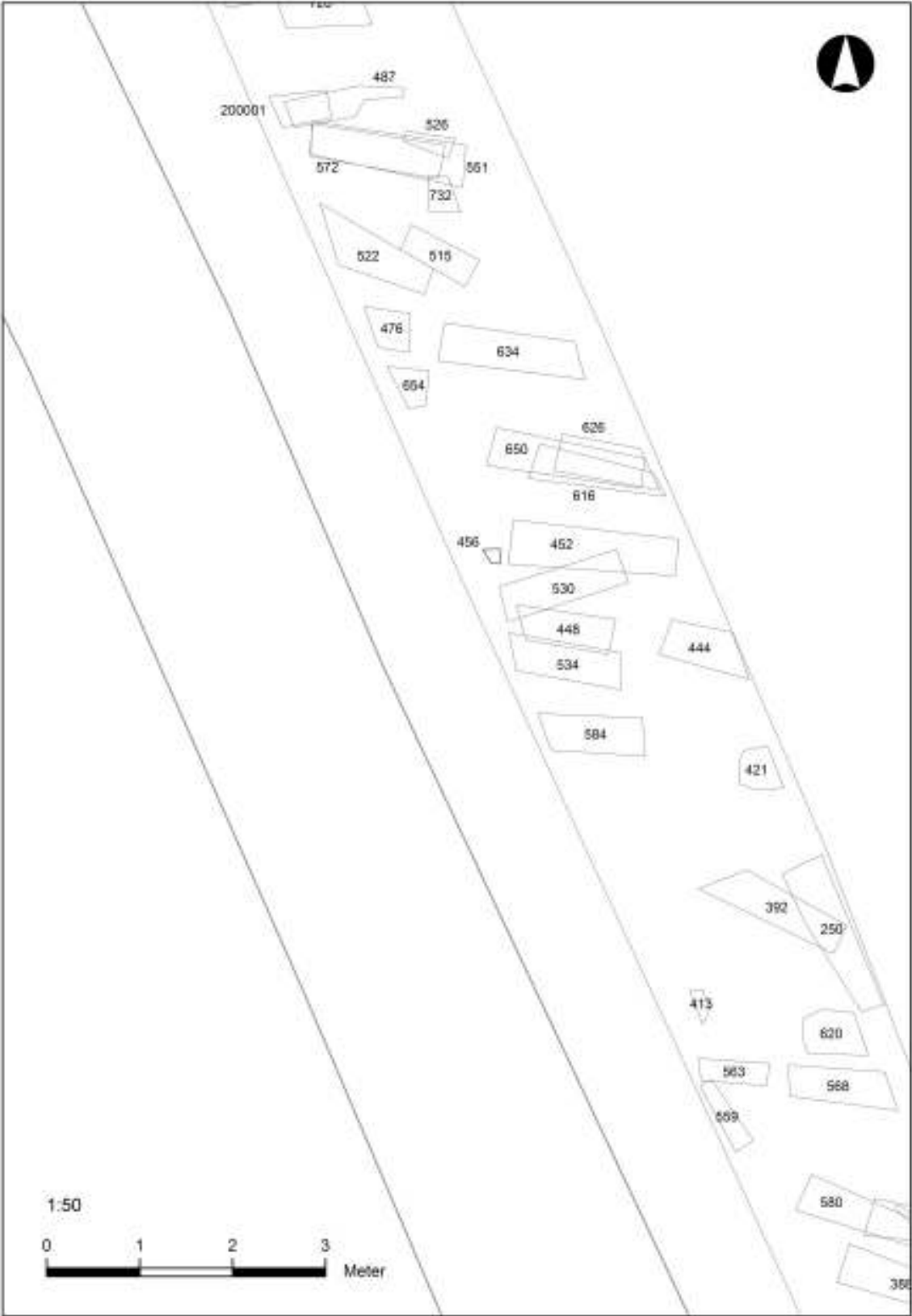
Bilaga 1. Schaktplan, norra delen

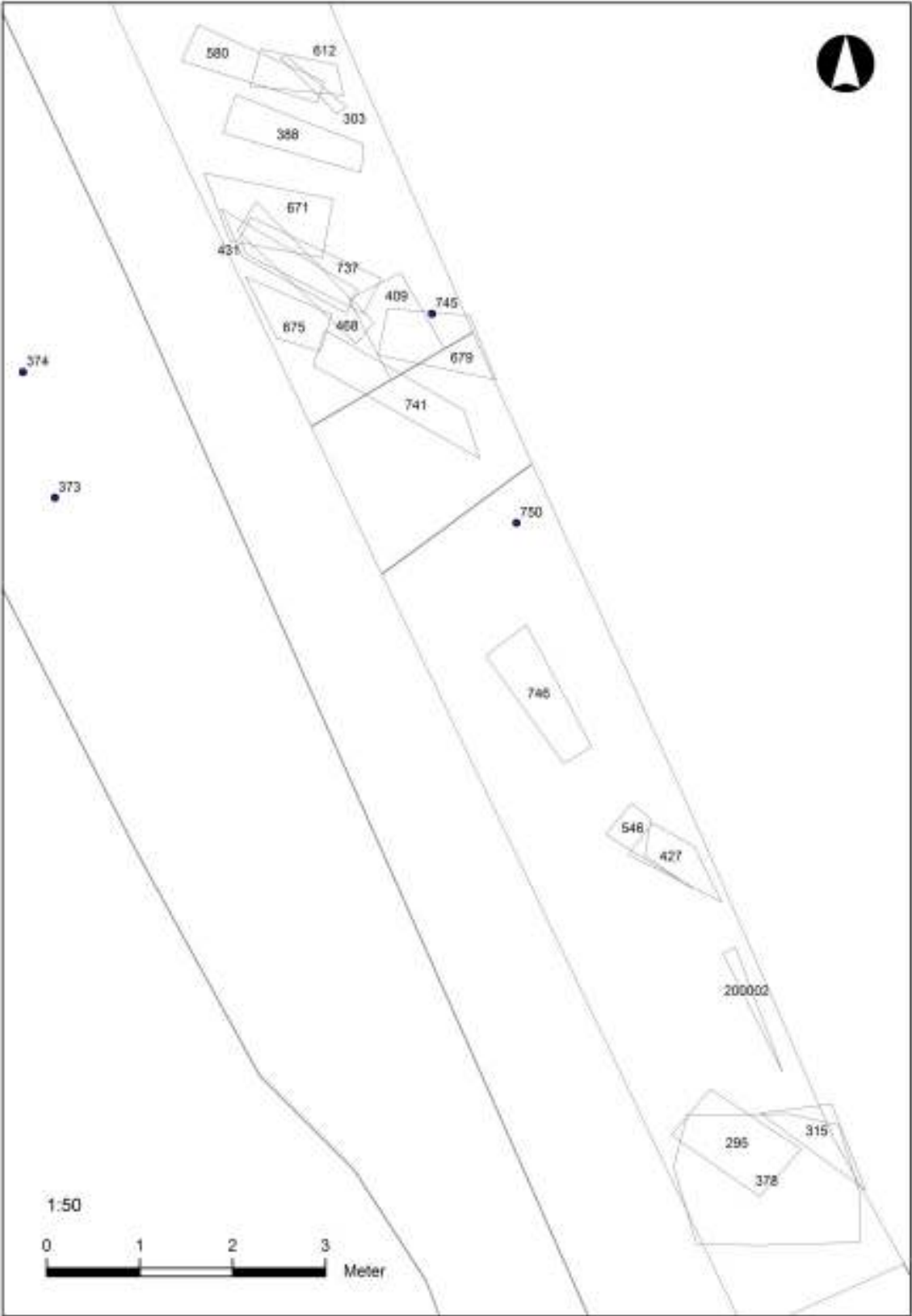
Bilaga 2. Schaktplan, norra och mellersta delen

Bilaga 3. Schaktplan, mellersta och södra delen

Bilaga 4, Schaktplan, södra delen

Bilaga 5. Gravtabell

Id	Und.	Form	Konstr.	L	B	Dj	Orientering	Armställning	Kommentar
236	0			0	0	0			Skadad vid schaktn., synlig i schaktkant
237	0			0	0	0			Skadad vid schaktn., synlig i schaktkant
238	0			0	0	0			Skadad vid schaktn., synlig i schaktkant
250	100	Trapetsoid	Kista	1,74	0,5	0,25	NV-SO	H: axel, V: mage	Mellanfotsben och tår saknas
255	100	Rektangulär	Kista	1	0,42	0,25	V-Ö	-	Klippt av gasschakt. Överlagras troligen av 262
262	100		Kista	0,52	0,4	0	S-N	-	Ytlig, skadad. Fötterna i norr!
266	100	Oval		1,04	0,45	0,26	V-Ö	H: mage	Skadad av byggnad + schaktning
273	100		Kista	0,58	0,5	0	V-Ö	-	
277	100			1,04	0,4	0	V-Ö	-	Skars av äldre gasschakt
295	100	Rektangulär		1,2	1	0,05	NV-SO	-	Undre del av bål och ben. Skadad.
299	100	Rektangulär	Kista	1,2	0,41	0,11	V-Ö	-	Skärs i V av gammalt gasschakt
303	100			0	0	0	NV-SO		Förstörd grav. Störd av avfallsgröp
307	100	Trapetsoid	Kista	1,7	0,52	0,12	V-Ö	H + V: raka utmed kroppen	Fötter in i schaktkant
311	100	Kvadratisk	Kista	1,22	0,45	0	V-Ö	-	Skars av gammalt ledningsschakt. Kistspikar.
315	100			1	0,3	0	NV-SO		Ytlig, skadad. Endast benen.
373	0			0	0	0			Grav synlig i schaktad yta väster, utanför UO.
374	0			0	0	0			Grav synlig i schaktad yta väster, utanför UO
375	0			0	0	0			Grav synlig i schaktad yta väster, utanför UO
376	0			0	0	0			Grav synlig i schaktad yta väster, utanför UO
378	100	Rektangulär	Kista	1,8	0	0,2	V-Ö	Tre olika : fig. 43	Tre individer
377	0			0	0	0			Grav synlig i schaktad yta väster, utanför UO
388	100	Trapetsoid	Kista	1,53	0,4	0,15	VNV-OSO	H + V: mage	
392	100	Rektangulär	Kista	1,7	0,4	0	VNV-OSO	H + V: bäcken	Huvud och V axel saknades. Skars troligen av 667
396	100			0,15	0,56	0,4	V-Ö		Endast nedgr. Fotände, inga ben.
400	100			0,84	0,4	0	VSV-ONO	H + V: bröst	Avgrävd i fotänden
405	100	Rektangulär	Kista	1,25	0,35	0	V-Ö	H + V: rakt utmed kroppen	Skars av äldre ledningsschakt. Bäcken och ben.
409	100	Rektangulär	Kista	0,86	0,3	0,25	NNV-SSO	Utmed sidorna?	Kroppen har kanat åt väster i kistan vid nedbrytningen (innan kistan rasat samman)
413	100			0,15	0,35	0	V-Ö		Skars av gammalt ledningsschakt. Endast fot.
417	100	Rektangulär	Kista	1,75	0,4	0,3	Ö-V	Utmed sidorna	Huvudet i öster!
421	100	Oval		0,5	0,4	0	V-Ö	-	Del av grav i östra schaktkanten
427	100	Rektangulär	Kista	1	0,5	0,2	NV-SO	H: utmed sidan	
431	100	Rektangulär	Kista	1,7	0,4	0,12	VNV-OSO	Utmed sidorna	Kraniets övre del bortschaktat i gamla gasschaktet. Kistspik.
435	100	Rundad	Kista	1,6	0,35	0	V-Ö	H: mage, V - saknas	Kistspik. Kranie skadat av gammalt ledningsschakt
444	100	Oval		0,86	0,46	0	V-Ö	H: under huvud, V: under bröst	Magläge. Undre delen utanför östra schaktkanten.
448	100	Rektangulär		1,06	0,4	0	V-Ö	Hocker	Hocker - huvud/kropp vänd åt norr. Bronshyska
452	100	Oval		1,86	0,55	0	V-Ö	V: hand på vä axel	Nedgr-stolphål. Rest av gravmarkering.

460	100	Rektangulär	Kista	1,75	0,42	0,3	V-Ö	H: mage, V: bäcken	Intakt grav
464	100		Kista	0,6	0,5	0	VNV-OSO	Utmed sidorna	Dåligt bevarad, direkt under gatans packgrus
468	100			1,8	0,61	0,15	NV-SO	Båda mage	Fynd mellan låren av muskötikulor, dolk och flintbit
472	100			1,8	0,6	0	NO-SV	Båda mage	Huvud i nordost!
476	100			0,35	0,35	0	V-Ö		Skadad grav. Rest av bål med kotor, höft och revben
487	100			1,1	0,5	0	V-Ö	V: axel	Fragmentarisk grav
494	100	Trapetsoid	Kista	0,96	0,3	0,18	VNV-OSO	-	Skars av gammalt ledningsschakt. Endast benen.
498	100	Trapetsoid	Kista	0,56	0,3	0,2	VNV-OSO	-	Skars av gammalt gasschakt. Fotändan av graven.
502	100		Kista	0,8	0,3	0,1	VNV-ONO	-	Fotändan av graven
506	100			0,45	0,28	0	V-Ö		Fotändan av grav. Avgrävd av gammalt ledningsschakt
510	100	Rektangulär	Kista	1,8	0,44	0,25	V-Ö	H: mage, V: bäcken	Mkt djurben i fyllning
515	100			0,85	0,3	0	VNV-OSO	Båda bröstet	
522	100			1,4	0,48	0	VNV-OSO	V: mage	Skadad av gammalt ledningsschakt
526	100			0,6	0,4	0,15	VNV-ONO	-	Endas fötter och ett underben bevarat
530	100	Rektangulär	Kista	1,4	0,4	0	V-Ö	H: mage	Tillplattad muskötikula i bäcken
534	100	Oval	Kista	1,14	0,4	0	VNV-OSO	V: bäcken	Skadad av gammalt ledningsschakt
538	100			0,1	0,25	0	Ö-V		Endast skalle (i öst). Skadad av gammalt gasschakt
542	0			0	0	0			Rest av grav som stack in i schaktet. Skadad av tidigare ledningsschakt i norr och väster. Ej undersökt
546	100			0,47	0,4	0	NV-SO		Skadad av 427. Endast fragm. av kranium - vuxen individ.
551	100			1,6	0,5	0,2	OSO-VNV	H: mage, V: bröst	Huvud i öster!
555	100			1,6	0,55	0,2	V-Ö	H: bröst, V: bäcken	Kraniet skadat av gammalt ledn.schakt
559	100			0,8	0,2	0	NV-SO	-	Skadad grav vid gamla ledn.schaktet
563	100			0,8	0,25	0	V-Ö		Oklart om den skär eller skärs av 559.
568	100	Rektangulär	Kista	1	0,44	0	V-Ö	Båda mage	Benen in i östra schaktkanten
572	100			1,3	0,4	0,15	VNV-OSO	H: bäcken	Skadat kranie (g.a. ledn.schaktet). Underben saknas.
576	100		Kista	1,35	0,3	0	V-Ö	V: bröst	Barngrav under vänster brösthalva - denna är ej inmätt m gps, men är sannolikt äldre än 576. En yngre grav synlig i form av ben i östra schaktkanten
580	100			1,6	0,35	0	VNV-OSO	H: bröst V:mage	Ett löst kranium bredvid det som hör till den gravlagda individen
584	100	Rektangulär	Kista	1,12	0,42	0	V-Ö	-	Del av bäcken + ben. Skadad av gammalt ledn.schakt
588	100			0,4	0,2	0,1	V-Ö	-	Endast delar av benen. Klippt av gammalt schakt.
592	100	Rektangulär		0,5	0,5	0	VNV-OSO	-	Del av kranie och arm. Fortsatte in i östra schaktkant.
596	100			0,4	0,2	0	NV-SO	-	Skadad av yngre grav
600	100	Rektangulär	Kista	1,77	0,35	0	VNV-OSO	Båda mage	Intakt
604	100			0,37	0,46	0	VNV-OSO	-	Endast del av benen. Söndergrävd av yngre grav
608	100		Kista	0,4	0,4	0	V-Ö	-	Direkt under fötterna på 460. Fortsätter in i ö schaktkant

612	100			1	0,36	0	VNV-OSO	-	Ena kraniet i 580 kan höra till denna individ
616	100			1,42	0,35	0	VNV-OSO	?	Ben saknas?
620	100	Oval		0,45	0,44	0	V-Ö	-	Fortsätter in i ö schaktkant
626	100	Rektangulär		1,2	0,4	0	VNV-OSO	H: bröst	Skadad av yngre grav
630	100	Rektangulär	Kista	1,8	0,5	0,3	VSV-ONO	H: umed sidan, V: bröst	Intakt, men satt hårt fast i leran. Kraniet skadad av gammalt schakt
634	100	Rektangulär	Kista	1,51	0,56	0	VNV-OSO	Båda utmed sidorna	1,8 m under dagens gatunivå. Ytterligare grav under i schaktkant? Synligt hål- och skenben.
638	100	Rektangulär		0,4	0,35	0	V-Ö		Fortsätter in i Ö schaktkant
642	100		Kista	0,6	0,2	0	VNV-OSO	V: bröst	0,2 m under 510. Skars av gammalt ledningsschakt.
646	100		Kista	0,7	0,38	0	V-Ö	V: mage, H: bröst	Kermikkula vid vänster överarm. Skadad av gammalt ledningsschakt
650	100			1,45	0,4	0	VNV-OSO	-	Lösa ben i fyllning, spec. bäckenben
654	100			0,4	0,4	0	V-Ö	-	Skars av gammalt schakt. Endast fötter-underben.
659	100		Kista	1,8	0,5	0,3	VNV-OSO	H: bröst, V: mage	Intakt
663	100			0,75	0,35	0	VNV-OSO	H: mage, V: bröst	Går in i ö schaktkant
671	0			0	0	0			Under ledningsdjup, ej und.
675	0			0	0	0			Under ledningsdjup, ej und.
679	0			0	0	0			Vuxen individ, ej und.
683	100	Rektangulär	Kista	1	0,28	0,15	VNV-OSO	H: vänster axel, V: mage	Fortsatte in i Ö schaktkant. Skars i söder av 307 (?).
687	100			1,55	0,42	0	V-Ö	Båda mage	Fötterna delvis utanför schaktkant i Ö.
691	100	Trapetsoid	Kista	1	0,4	0	V-Ö	Båda mage	Fortsatte in i ö schaktkant
695	100	Trapetsoid	Kista	1,4	0,3	0	VNV-OSO	V: mage?	Norra halvan av graven bevarad. Skars även av gammalt gasschakt
699	100		Kista	1,2	0,33	0	VNV-OSO	Båda mage	Skars av gammalt gasschakt
703	100		Kista	0,9	0,35	0	V-Ö	-	Fortsätter in i Ö schaktkant
707	100			0	0	0			Skalle under 699. Tillhör ev. 695.
720	0			0	0	0			Under ledningsdjup, ej und.
724	0			0	0	0			Under ledningsdjup, ej und.
728	0			0	0	0			Under ledningsdjup, ej und.
732	0		Kista	0	0	0			Under ledningsdjup, ej und.
737	0			0	0	0			Under ledningsdjup, ej und.
741	0			0	0	0			Under ledningsdjup, ej und.
745	0			0	0	0			Skalle, synlig i schaktkant, ej und.
746	0			0	0	0			Ytlig, skadad, porösa benfragm. Vuxen ind?
750	0			0	0	0			Skalle, synlig i schaktkant, ej und.
200001	100	Rektangulär		0,6	0,34	0,3	V-Ö	-	Endast del av höft och ett lårben. Benen kvarglömda.
200002	0			1,43	0,12	0	N-S	-	Ytlig, skadad. Smal remsa i schaktkant. Vuxen individ?

Bilaga 6. Fyndtabell

Fnr	Kontext	Material	Sakord	Vikt	Antal	Fragm.grad	Anmärkning
1	AA 530	Bly	Muskötkula	31	1	Intakt	Impaktskadad - tillplattad. 3,0 x 2,5 x 0,7 cm
2	AA 646	Keramik	Keramikkula	5	1	I	Rund kula. 1,6 cm i diameter
3	FS 519	Keramik	Keramikkula	5	1	Fragment	Rund kula. 1,6 cm i diameter
4	FS 520	Keramik	Keramikkula	4	1	I	Rund kula. 1,5 cm i diameter
5	FS 521	Keramik	Keramikkula	2	1	F	Rund kula. 1,5 cm i diameter
6	AA 307	Brons	Sölja	7	1	I	Med rest av läderrem
7	AA 634	Metall	Föremål	12	1	I	Lock/kapsyl i tenn. 2,4 x 1,0 cm
8	AA 468	Bly	Muskötkula	289	9	I	Inklusive ett 20-tal gjuttappar från muskötkulor (se även Fnr 9)
9	AA 468	Järn	Dolk	180	1	I	Två delar, bladet med tre fastoxid. muskötkulor
10	AA 468	Flinta	Muskötkulor	8	1	I	Kvadratisk. 2,8 x 2,8 x 0,5 cm
11	AA 448	Brons	Häkta-hyska	1	1	F	Låg vid nyckelbenet.
12	AA 642	Järn	Kisthandtag	320	1	I	13 x 9 x 3 cm
13	AG 244	Keramik	Yngre röd-gods	3980	127	F	
14	AG 244	Keramik	Stengods	7	2	F	
15	AG 244	Keramik	Fajans/porslin	71	8	F	
16	AG 244	Glas		97	13	F	Butelj + dryckeskärl + fönsterglas
17	AG 244	Keramik	Kritpipa	313	102	F	Många fragment. Ett grönglaserat
18	AG 244	Bränd lera	Tegel	1063	1	I	Golvtegel
19	AG 244	Bränd lera	Föremål	243	1	F	Kakelugnsdel m ornamentik
20	AG 244	Bly	Varuplomb	13	1		
21	AG 244	Bränd lera	Tegel	1849	13	F	Mest takpannefragment
22	AG 244	Skiffer	Skiffer	94	10	F	Skifferbitar, från tak?
23	AG 244	Järn	Slagg	374	5		
24	AG 244	Järn	Spik	212	9		Spik, nitar och odefinierat
25	AG 244	Järn	Kniv	11	1	I	Mkt liten tånge. Möjligen pilspets?
26	AG 244	Ben	Avfall	641	-	F	Mest djur, men även något människoben
27	AG 244	Kalk	Kalkbruk	126	2		

Bilaga 7. Ålder och kön

Grav nr	Bevarandegrad	Ålder	Kön
AA250	Nästan helt	25-26 år	Man
AA255	Nedre extremitet*	Vuxen	-
AA262	Nedre extremitet	Vuxen	-
AA266	Övre hälft	Vuxen	Man
AA273	Nedre extremitet	Vuxen	-
AA277	Nedre hälft	Vuxen	Man
AA295	Nedre hälft	Vuxen	Man
AA299	Nedre hälft	Vuxen	Man
AA303 individ 1	Övre hälft	Vuxen	Man
AA303 individ 2	Nedre hälft	Vuxen	Man
AA307	Nästan helt	39-44 år	Man
AA311	Nedre hälft	21-25 år	-
AA315	Nedre hälft	Vuxen	-
AA378 individ 1	Helt	27-30 år	Man
AA378 individ 2	Helt	20-21 år	-
AA378 individ 3	Utan kranium	18-25 år	-
AA388	Helt	Ca 15 år	-
AA392	Utan kranium	39-44 år	Man
AA400	Nästan helt	Ca 21 år	Kvinna
AA405	Nedre hälft	35-39 år	Man
AA409	Övre hälft	39-44 år	Man
AA413	Fötter	Vuxen	-
AA417	Helt	39-44 år	Man
AA421	Kranium +arm	20-25 år	Man
AA427	Övre hälft	27-30 år	Man
AA431	Utan kranium	39-50 år	Man
AA435	Utan kranium	18-19 år	-
AA444	Övre hälft	Vuxen	Kvinna
AA448	Nästan helt	8-10 år	-
AA452	Helt	39-44 år	Man
AA460	Helt	44-50 år	Man
AA464	Mittparti	39-44 år	Kvinna
AA468	Helt	30-35 år	Man
AA472	Helt	17-21 år	-
AA476	Mittparti	5-10 år	-
AA487	Mittparti	Vuxen	Man
AA494	Nedre hälft	Vuxen	Man
AA498	Nedre extremitet	Vuxen	-
AA502	Nedre extremitet	Vuxen	-
AA506	Nedre extremitet	Vuxen	-
AA510	Nästan helt	39-44 år	Man
Grav nr	Bevarandegrad	Ålder	Kön
AA515	Övre hälft	6-8 år	-
AA522	Nedre hälft	Vuxen	Man
AA526	Fötter+fibula	Vuxen	-
AA530	Nedre hälft	20-25 år	Man

Grav nr	Bevarandegrad	Ålder	Kön
AA534	Nedre hälft	20-21 år	Man
AA538	Kranium+underkäke	Vuxen	Man
AA551	Helt	22-26 år	Man
AA555	Nästan helt	20-25 år	Man
AA559	Nedre extremitet	5-10 år	-
AA563	Nedre extremitet	Vuxen	-
AA568	Övre hälft	25-30 år	Man
AA572	Övre hälft	39-44 år	Man
AA576 barn	Nästan helt	2-4 år	-
AA576	Mittparti	Vuxen	Man
AA580	Löst kranium	Vuxen	Man
AA580	Nästan helt	10-12 år	-
AA584	Nedre hälft	18-21 år	-
AA588	Nedre extremitet	Vuxen	-
AA592	Kranium+arm	Vuxen	Man
AA596 individ 1	Kranium	10-12 år	-
AA596 individ 2	Nedre hälft	Barn	-
AA600	Helt	50+	Man
AA604	Nedre extremitet	Tonåring	-
AA608	Övre hälft	6-8 år	-
AA612	Mittparti	39-44 år	Man
AA616	Övre hälft	Ca 20 år	-
AA620	Kranium+	Vuxen	Man
AA626	Mittparti	Vuxen	Man
AA630	Helt	25-26 år	Man
AA634	Helt	39-44 år	Kvinna
AA638 individ 1	Kranium+	Vuxen	Man
AA638 individ 2	Övre hälft	Barn	-
AA642	Övre hälft	Vuxen	Man
AA646	Mittparti	Vuxen	Man
AA650	Övre hälft	39-44 år	Man
AA654	Fötter	Vuxen	-
AA659	Helt	44-50 år	Man
AA663	Övre hälft	21-24 år	-
AA683	Övre hälft	Ca 25 år	Man?
AA687	Nästan helt	18-22 år	-
AA691	Övre hälft	30-35 år	Man
AA695	Mittparti	20-25 år	Man
AA699	Utan kranium	7-10 år	-
AA707	Kranium	Vuxen	man

*Nedre extremitet: sken- och/eller vadbena+fötter

Bilaga 8. Använda könskriterier

	AA250	AA378:1	AA400	AA417	AA452	AA460	AA468	AA510
<i>Glabella</i>	+2	-	-1	-	+1	+2	+2	+2
<i>Margo supraorb</i>	+2	+1	-1	+2	+1	+2	+1	+1
<i>Processus mast</i>	+1	0	-1	+2	0	+1	+2	+2
<i>Protub occ ext</i>	-	-	-	+2	+1	+1	+1	+1
<i>Mentum</i>	+2	+1	-	+1	0	+2	0	+2
<i>Angulus mand</i>	+2	+1	-	+2	+1	0	+1	+1
<i>Incisura isch.</i>	+1	+2	-1	+1	+1	+1	+1	+2
<i>Pubisvinkeln</i>	+1	+2	-	+2	+2	+2	+2	+2
<i>Caput hum, trans</i>	44	41	43	45	43	49	46	-
<i>Caput hum, vert</i>	47	45	45	48	45	54	47	-
<i>Femur, vert</i>	49	48	45	50	45	51	51	45
<i>Femur, condylbr</i>	83	77	-	81	79	83	84	85

	AA551	AA555	AA600	AA630	AA634	AA659	AA266	AA409
<i>Glabella</i>	+2	-	+2	+1	-1	+2	+2	+1
<i>Margo supraorb</i>	+1	-	+2	+1	-1	+1	+2	+2
<i>Processus mast</i>	+1	+1	+2	+2	-1	+1	+2	0
<i>Protub occ ext</i>	+1	0	+1	+1	-1	+1	+1	+1
<i>Mentum</i>	+1	+1	+1	+2	-1	+2	0	+2
<i>Angulus mand</i>	+1	+1	+1	+1	-1	0	+1	+1
<i>Incisura isch.</i>	+1	+1	+2	+1	-2	+1	-	-
<i>Pubisvinkeln</i>	+2	-	+2	+2	-2	+2	-	-
<i>Caput hum, trans</i>	41	42	45	45	-36	46	49	48
<i>Caput hum, vert</i>	43	46	47	46	38	52	48	53
<i>Femur, vert</i>	45	47	47	57	42	51	-	-
<i>Femur, condylbr</i>	81	81	81	86	67	87	-	-

	AA421	AA427	AA444	AA568	AA642	AA650	AA683	AA691
<i>Glabella</i>	0	-	+1	+1	+2	+2	+1	+1
<i>Margo supraorb</i>	+1	+1	0	+1	+2	+2	0	+1
<i>Processus mast</i>	+1	+1	0	+1	+2	+2	+1	+1
<i>Protub occ ext</i>	+1	0	0	+1	+2	+1	0	+1
<i>Mentum</i>	+2	-	0	+2	-	+2	0	0
<i>Angulus mand</i>	+1	-	0	+2	-	+2	+1	+1
<i>Incisura isch.</i>	-	+2	-1	+2	-	+2	-	+2
<i>Pubisvinkeln</i>	-	+2	0	-	-	+2	-	+2
<i>Caput hum, trans</i>	47	41	37	42	48	-	43	43
<i>Caput hum, vert</i>	49	46	41	47	49	-	47	48
<i>Femur, vert</i>	-	47	-	-	-	49	-	47
<i>Femur, condylbr</i>	-	-	-	-	-	81	-	-

	AA646	AA295	AA299	AA303:1	AA303:2	AA307	AA392	AA409
<i>Glabella</i>	-	-	-	-	-	+2	-	-
<i>Margo supraorb</i>	-	-	-	-	-	+2	-	-
<i>Processus mast</i>	-	-	-	+1	-	+2	-	-
<i>Protub occ ext</i>	-	-	-	+1	-	+2	-	-
<i>Mentum</i>	-	-	-	+2	-	+1	-	-
<i>Angulus mand</i>	-	-	-	+2	-	+2	-	-
<i>Incisura isch.</i>	-	+1	+1	-	+1	+2	+1	+1
<i>Pubisvinkeln</i>	-	-	+2	-	-	+2	+2	+2
<i>Caput hum, trans</i>	45	-	45	45	-	46	41	-
<i>Caput hum, vert</i>	46	-	45	45	-	48	45	-
<i>Femur, vert</i>	47	49	-	-	48	50	49	52
<i>Femur, condylbr</i>	-	87	-	-	81	83	78	82

	AA431	AA464	AA487	AA522	AA530	AA534	AA538	AA572
<i>Glabella</i>	-	-	-	-	-	-	+2	+1
<i>Margo supraorb</i>	-	-	-	-	-	-	+2	+1
<i>Processus mast</i>	-	-	-	-	-	-	+2	0
<i>Protub occ ext</i>	-	-	-	-	-	-	+2	+1
<i>Mentum</i>	+2	-	-	-	-	-	+2	+1
<i>Angulus mand</i>	+2	-	-	-	-	-	+2	+1
<i>Incisura isch.</i>	+2	-1	+2	+1	+1	+2	-	-
<i>Pubisvinkeln</i>	+2	-2	-	+2	+1	+2	-	-
<i>Caput hum, trans</i>	45	-	-	-	-	-	-	45
<i>Caput hum, vert</i>	47	-	-	-	-	-	-	49
<i>Femur, vert</i>	47	-	50	49	48	48	-	46
<i>Femur, condylbr</i>	81	-	-	83	83	85	-	83

	AA576	AA580	AA592	AA612	AA620	AA626	AA638	AA695
<i>Glabella</i>	-	+2	+1	-	+2	-	+2	-
<i>Margo supraorb</i>	-	0	0	-	-	-	+2	-
<i>Processus mast</i>	-	+2	0	-	+1	-	+2	-
<i>Protub occ ext</i>	-	+1	+1	-	+2	-	+1	-
<i>Mentum</i>	-	-	+1	-	+1	-	+1	-
<i>Angulus mand</i>	-	-	+2	-	+1	-	+1	-
<i>Incisura isch.</i>	+1	-	-	+1	-	+2	-	+2
<i>Pubisvinkeln</i>	-	-	-	+2	-	-	-	-
<i>Caput hum, trans</i>	46	-	40	43	-	46	-	49
<i>Caput hum, vert</i>	47	-	42	48	-	51	-	-
<i>Femur, vert</i>	49	-	-	-	-	51	-	50
<i>Femur, condylbr</i>	83	-	-	-	-	84	-	83

	AA494	AA707	AA405
<i>Glabella</i>	-	+2	-
<i>Margo supraorb</i>	-	+2	-
<i>Processus mast</i>	-	+2	-
<i>Protub occ ext</i>	-	+2	-
<i>Mentum</i>	-	-	-
<i>Angulus mand</i>	-	-	-
<i>Incisura isch.</i>	-	-	+1
<i>Pubisvinkeln</i>	-	-	+2
<i>Caput hum, trans</i>	-	-	-
<i>Caut hum, vert</i>	-	-	-
<i>Femur, vert</i>	46	-	52
<i>Femur, condylbr</i>	80	-	-

Sydsvensk Arkeologi AB

Rapporter 2012

1. Fastigheten Kristianstad 4:4, Kristianstad stad, FU 2011, Christer Carlsson
2. Innerstaden 1:14 – Södergatan, fornlämning 20, Malmö stad, Malmö kommun, FU 2011, Ingrid Gustin
3. Skanörs kyrka och kyrkogård, Skanör med Falsterbo socken, Vellinge kommun, FU 2004 och 2005, Lars Salminen & Ingrid Gustin
4. Stallbyggnad vid Ugerups säteri, Köpinge socken, Kristianstad kommun, FU 2012, Christer Carlsson
5. Invändiga arbeten i Vä kyrka, Vä socken, Kristianstad kommun, FU 2012, Christer Carlsson
6. Husbyggnation inom fastigheten 61:113, Gualöv socken, Bromölla kommun, SU 2011, Christer Carlsson
7. Öllsjö 67:1, Skepparslöv socken, Kristianstad kommun, AU 2011, Ylva Wickberg
8. Skanör 40:12, Vellinge kn, FU 2011, Per Sarnäs
9. Provgropar inom Kristianstad 4.4, Kristianstad stad, Kristianstad kommun, FU 2011, Christer Carlsson
10. Vintrie Park – område C1. Fastighet Vintrie 20:1, Bunkeflo socken, Malmö kommun, FU 2011. Kristian Brink
11. Fastigheten Kristian IV, Rådhuset, Kristianstad stad, Kristianstad kommun, SU 2011, Christer Carlsson
12. VA-ledningar i Järnvägsgatan m.fl., Ängelholm, Ängelholms kommun, FU 2011, Jan Kockum
13. Sankt Gertrud 4, fornlämning 20, Malmö stad, Malmö kommun, FU 2012, Per Sarnäs
14. Kabeldragning vid Östra Centrum, Kristianstad stad, Kristianstad kommun, FU 2012, Christer Carlsson
15. Borgeby 16:8. Ny maskinhall 2011, Lomma kommun, FU&SU 2010-2011, Lars Salminen
16. Rördragning inom Kristianstad 93:1, Kristianstad stad, Kristianstad kommun, FU 2012, Christer Carlsson
17. Tygelsjö 76:1. Tygelsjö socken, Malmö kommun. FU 2011, Joakim Frejd
18. Kvarteret Minerva 24, Helsingborgs stad, Helsingborgs kommun. FU, schaktövervakning, 2012. Thomas Linderoth
19. Dösemarken – Limhamn 155:501, Malmö 126 & 129, Hyllie sn, Malmö Stad, Skåne, SU 2010. Åsa Berggren & Kristian Brink
20. Degeberga 26:3, Degeberga socken, Skåne, SU 2011. Tony Björk & Ylva Wickberg
21. Fjärrvärme i Vallgatan, Gamla Skeppsbron och Snidaregatan i Åhus, Åhus stad, Kristianstad kommun, FU 2012, Christer Carlsson
22. Husie 172:123, Husie socken, Malmö kommun. SU 2011. Joakim Frejd.
23. Stävie kyrkogård, Stävie socken, Kävlinge kommun. FU 2009. Therese Ohlsson.
24. Stjärnan 1, Malmö stad, Malmö kommun. FU 2011. Therese Ohlsson.
25. Uranienborg. S:t Ibb socken, Landskrona kommun. FU 2003. Therese Ohlsson.
26. Örja 1118, 11:1. Örja socken, Landskrona kommun. FU 2003. Lars Salminen och Therese Ohlsson.
27. Husvik. S:t Ibb socken, Landskrona kommun. FU 2003. Therese Ohlsson.
28. Yngsjö 295:2 m.fl. Åhus socken, Kristianstad kommun. AU 2012. Thomas Linderoth.
29. Limhamn 155:355 m.fl. Område 1, Bunkeflo 24:1, Hyllie socken, Malmö kommun. AU 2012. Kristian Brink.
30. Västra Klagstorp 56:1. Västra Klagstorps socken, Malmö kommun. FU 2012. Therese Ohlsson.
31. Byte av elanläggningar i Sövde kyrka. Arkeologisk förundersökning, schaktövervakning 2012. Fornlämning 65, Sövde socken, Sjöbo kommun. Thomas Linderoth.
32. Kv. Gamla staden 8:8, Mariakyrkan. Arkeologisk förundersökning, schaktningsövervakning 2012. Fornlämning RAÄ 42, Helsingborgs stad, Helsingborgs kommun. Thomas Linderoth.
33. Härlov 50-53, Kristianstad sn, Kristianstad kommun. SU 2010-2011. Ylva Wickberg.
34. Jörgen Kristoffersen 6, Kristianstad stad, Kristianstad kommun. FU 2012. Christer Carlsson.

35. Vattentornsvägen & Västra Boulevarden. Kristianstad stad, Kristianstad kommun. FU 2012. Christer Carlsson.
36. Kv. Möbelsnickaren 9. Åhus stad, Kristianstad kommun. FU 2011. Jan Kockum & Christer Carlsson.
37. Stora Hammar 6:30, 16:136 & 16:137. Stora Hammar sn, Vellinge kn. AU 2012. Per Sarnäs.
38. Kristianstad 4:4 och 4:18, Kristianstad stad, Kristianstad kommun. FU 2012. Ylva Wickberg.
39. Klagstorp 56:1, fornlämning nr 18, Västra Klagstorp socken, Malmö kommun. FU 2012. Thomas Linderoth.
40. Åsumtorp 54:30 m fl. Kristianstad sn, Kristianstad kn. FU 2011. Bertil Helgesson & Ylva Wickberg.
41. Köpinge 21:24 m.fl. Arkeologisk slutundersökning 2011 inom fornlämning Stora Köpinge 100, Stora Köpinge socken, Ystads kommun, Skåne län. Thomas Linderoth.
42. Magnus Stenbock 1. Fornlämning nr 20, Malmö stad, Malmö kommun. FU 2012. Thomas Linderoth.
43. Ändring av minneslund vid Jonstorps kyrkogård, Jonstorps socken, Höganäs kommun. FU 2012. Thomas Linderoth.
44. Altona 21, Lybeck 10 och Innerstaden 1:14, fornlämning nr 20 i Malmö stad, Malmö kommun. FU 2012. Thomas Linderoth.
45. Vä 2:107. Fornlämning 269 & 271, Vä socken, Kristianstads kommun i Skåne län. Särskild undersökning 2010. Bertil Helgesson.
46. Bjäresjö kyrka. Bjäresjö socken, Ystad kommun. Arkeologisk förundersökning 2010. Ing-Marie Nilsson.
47. Kristianstad 4:4 och 4:10. Arkeologisk förundersökning 2012. Ing-Marie Nilsson.
48. Soltofta 8. Arkeologisk utredning 2012, Husie socken, Malmö kommun, Skåne län. Karina Hammarstrand Dehman.
49. Västra Boulevarden, Kristianstad, Skåne. SU 2012. Tony Björk & Lena Nilsson.

